

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:

Зав. кафедри

Черних Є.М.

« ___ » _____ 20__ р.

**«ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
НАСЕЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМУ
ЇЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
магістерського рівня вищої
освіти освітньо-професійної програми
281 Публічне управління та
адміністрування

Нагорної Ірини Вікторівни

Науковий керівник:

Кузьменко Сергій Георгійович

доктор наук з державного управління,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та публічного
управління

Рецензент:

Юхненко Микола Анатолійович

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри фінансів, обліку та
оподаткування Донецького державного
університету управління

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ___ » _____ 2021р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК СИСТЕМА.....	9
1.1 Поняття та сутність соціального захисту.....	9
1.2 Історичні аспекти соціального захисту.....	18
1.3 Основні засади соціального захисту населення в соціальній державі.....	31
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	42
2.1 Сутність системи соціального захисту населення та соціального забезпечення, особливості формування в Україні.....	42
2.2 Основні напрями державної політики у сфері соціального захисту населення України.....	71
2.3 Проблемні питання у сфері соціального захисту населення України.....	93
РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	99
3.1 Стратегічні цілі та пріоритети держави у сфері соціального захисту населення та соціального забезпечення громадян.....	99
3.2 Цифрова трансформація соціальної сфери в Україні.....	109
ВИСНОВКИ.....	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	120

ВСТУП

Процес впровадження європейських норм в українське законодавство має забезпечити стабільну економіку, правову державу, чисте довкілля, якість харчових продуктів, соціальну захищеність громадян, високий рівень життя та відсутність корупції. Активна та ефективна соціальна політика держави повинна стати міцним підґрунтям для інноваційного та соціального розвитку країни, здатною забезпечити гідний рівень та якість життя громадян, тому система соціального захисту населення та соціального забезпечення також потребує суттєвих змін.

Актуальність теми. Україна йде шляхом демократичних перетворень та є соціальною і правовою державою. Прагнення України інтегруватися в Європейський Союз та стати її повноправним членом є вибором українського народу та закріплено в Конституції України. Так, 08.06.2018 року Парламент остаточно визначив Євроатлантичну інтеграцію зовнішньополітичним пріоритетом України і 07.02.2019 року відповідні зміни стосовно європейського і євроатлантичного зовнішньополітичного курсу були внесені у Конституцію України.

На цьому шляху Україна ставить перед собою безліч невирішених проблем, однією з яких є оцінка ефективності системи соціального захисту населення та соціального забезпечення як механізму її державного регулювання.

Так, в ході розгляду та дослідження питань магістерської роботи необхідно звернути увагу на недостатню визначеність питань щодо соціального захисту як системи, розглянути соціальний захист населення як важливий напрям державної політики у сфері соціального захисту населення України, довести необхідність модернізації державної політики у сфері соціального захисту населення України. При цьому, в Україні соціальний захист є необхідним елементом функціонування держави та є невід'ємною частиною її політики, але на жаль ще не можна говорити про те, що діюча зараз в країні оцінка ефективності системи соціального захисту населення та

соціального забезпечення як механізму її державного регулювання є реально ефективно діючою. Для цього є ряд об'єктивних причин. Саме це обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам ефективності системи соціального захисту населення та соціального забезпечення як механізму державного регулювання в умовах інтеграції України до Європейського Союзу та впровадження європейських стандартів і норм у сфері соціального захисту населення, присвячені праці багатьох вчених, таких як: С.Батажок, Л.Головко, А.Гриненко, О.Губар, Л.Дідьківська, Т.Іващенко, В.Ієрусалимов, С.Кузьменко, О.Макарова, П.Манжола, Д.Марчак, В.Павлова, О.Палій, І.Прокопенко, Ю.Олійник, С.Синичук, В.Скуратівський, В.Шаповал та інші. Вирішення проблеми реформування соціальної сфери представлені в Стратегії людського розвитку, Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери, Національній стратегії зі створення безбар'єрного простіру в Україні та інш.

Мета роботи. Зважаючи на актуальність дослідження, мета магістерської роботи полягає в узагальненні існуючого стану наукової розробки оцінки ефективності системи соціального захисту населення та соціального забезпечення як механізму її державного регулювання

На виконання поставленої мети магістерської роботи, необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити поняття та сутність соціального захисту;
- встановити роль держави у регулюванні процесів функціонування та розвитку соціального буття;
- порівняти історичні аспекти формування системи соціального захисту та соціального забезпечення в різних країнах світу;
- порівняти міжнародно-правові законодавчі документи щодо соціального захисту;

- порівняти основні засади системи соціального захисту населення та соціального забезпечення в різних країнах світу, у тому числі, які є «соціальними державами»;
- визначити сутність системи соціального захисту населення в Україні;
- встановити особливості формування системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні в період переходу від планової до ринкової системи економіки в перші роки незалежності;
- визначити та проаналізувати інституційну складову у сфері соціального захисту населення;
- визначити та проаналізувати основну законодавчу та нормативно-правову базу у сфері соціального захисту населення;
- визначити основні складові та інструменти системи соціального захисту населення в Україні;
- визначити основні напрямки державної політики у сфері соціального захисту населення
- дослідити особливості надання соціальних послуг на прикладі Комунальної установи «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг»;
- дослідити основні проблемні питання у сфері соціального захисту населення України;
- визначити основні стратегічні цілі у сфері соціального захисту населення України;
- визначити пріоритети розвитку соціального захисту в Україні;
- обґрунтувати необхідність цифрової трансформації соціальної сфери в Україні;
- запропонувати шляхи реалізації реформ щодо переходу до європейських стандартів і норм та повного перезавантаження соціальної сфери в Україні.

Об'єкт дослідження – система соціального захисту населення та соціального забезпечення в Україні

Предмет дослідження - оцінка ефективності системи соціального захисту населення та соціального забезпечення як механізму її державного регулювання

Методи наукового дослідження – обрана тема з методологічної точки зору має, як наукове, так і практичне значення. В магістерській роботі використані такі наукові методи, як дедукція та індукція, порівняння та моделювання, історичний та логічний, метод аналізу та аналогії. Методологічною основою дослідження є принципи системності та об'єктивності. Для з'ясування сутності та особливостей системи соціального захисту населення використані метод індукції та дедукції, для визначення інституційної та законодавчої складової, інструментів соціального захисту використано метод аналізу та порівняння, для визначення основних засад системи соціального захисту населення та соціального забезпечення в різних країнах світу – історичний та аналогії.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що проблематика, яка аналізується в даному дослідженні, відповідає актуальним проблемам науки про систему соціального захисту та соціального забезпечення, у тому числі стосовно законодавства у цій сфері. Кваліфікаційна робота є поглибленим дослідженням на обрану тему.

Уточнено поняття "соціальний захист", "соціальна держава", "соціальна допомога", "соціальні пільги", "соціальні послуги", що поглиблює розуміння сучасної інституційної складової та інструментів регулювання механізму соціального захисту. Проаналізовано систему соціального захисту населення в країнах світу, зокрема в країнах Європейського союзу. Окреслено проблемні питання соціального захисту в Україні. Визначено пріоритети розвитку та основні стратегічні цілі у сфері соціального захисту населення, обґрунтовано необхідність переходу до європейських стандартів в соціальній сфері, впровадження цифрової трансформації. Визначено необхідність

законодавчих змін у системі соціального захисту щодо розроблення Соціального кодексу аналогічного Соціальному кодексу ЄС. Визначено необхідність удосконалення порядку призначення житлових субсидій та розміру державних соціальних стандартів до реальної величини. Досліджено необхідність формування фінансової грамотності громадян в рамках впровадження Пенсійної реформи. В рамках завершення реформи децентралізації в розрізі надання соціальних послуг та зміни підходів щодо реалізації мешканцями територіальних громад права на соціальний захист, обґрунтувати для керівників громад перелік повноважень в сфері соціального захисту, які передаються з центрального рівня на рівень громад, приділити більше уваги навчанню та методичному супроводу надавачів послуг, матеріально-технічному оснащенню соціальних «фронт-офісів» в громадах, інформуванню мешканців громад щодо переліку надаваних послуг (призначення різних видів соціальної допомоги, пільг, субсидій та компенсацій, отримання соціальних послуг).

Практичне значення отриманих результатів. Впровадження отриманих результатів на практиці повністю видозмінить підходи до ролі держави в соціальній сфері, виведе її на європейський рівень. Трансформація соціальної сфери важливий крок для держави. Запровадження європейських норм і стандартів дозволить побороти корупцію в соціальній сфері, підвищить якість надання адміністративних послуг соціального характеру, зробить соціальну сферу більш прозорою, оптимізує адміністративні та бюджетні видатки держави, підвищиться ефективність соціального захисту населення, громадяни отримають зручний та доступний соціальний сервіс.

Апробація результатів дослідження. Основні тези до кваліфікаційної роботи представлені та оприлюднені (травень, 2021).

Структура магістерської роботи відповідає меті та завданням, що були поставлені автором у процесі розробки обраної теми. Робота складається з трьох основних розділів, що охоплюють вісім підрозділів, вступу, висновків та списку використаних джерел. Робота містить 2 таблиці,

12 рисунків. Загальний обсяг роботи складається з ____ сторінок, з них основний текст – ____ сторінок, список використаних джерел - ____ сторінок.

Список використаних джерел нараховує 89 позицій.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК СИСТЕМА

1.1 Поняття та сутність соціального захисту

Насамперед, щоб розібратися зі всіма нюансами соціального захисту населення необхідно дослідити та проаналізувати зміст цього поняття та визначити історичні обставини, за яких сформувалася ця інституція держави.

Невід’ємною частиною політики держави є соціальний захист, це та частина яка спроможна бути відповідальною за безпеку своїх громадян, розвиток та добробут. Це та складова, від ефективності якої залежить розвиток цивілізації будь-якого суспільства. Значний інтерес в складних умовах сьогодення становить дослідження сутності соціального захисту, його місця в соціальній політиці держави, адже соціальний захист є засобом збереження добробуту та фінансової рівноваги в суспільстві.

Соціальний захист, переважно, розглядається як юридична або економічна категорія. Наприклад, В.М. Руденко зосередився на фінансово-правових основах соціального захисту у своєму дисертаційному дослідженні; О. Ю. Єрмоловська соціальний захист аналізує як чинник стабілізації життєвого рівня населення в умовах трансформаційної економіки; на регіональному рівні питання покращення управління соціальним захистом розглядає Ю.О. Шклярська [1].

В процесі дослідження значення соціального захисту, можна звертатися до норм національного законодавства, положень Конституції України, міжнародно-правових норм, іноземних джерел, енциклопедичної та довідкової літератури, досвіду у сфері соціального розвитку зарубіжних країн.

Думка, що виникнення поняття та терміна «соціальний захист» відноситься до прийняття закону у 1935 році Сполучених Штатів Америки

про соціальний захист (Social Security Act) набула великого поширення. Франклін Рузвельт, президент США, його засновник, новий законодавчий акт назвав «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується» [2, с.56]. Проте існують й інші погляди щодо створення цього поняття. Гай Перрін зазначає, що незважаючи на те, що термін «соціальний захист» вжито вперше у США, ідея системи соціального захисту повністю була втілена в 1938 року в законодавстві Нової Зеландії [3, с.135]. Н.Болотіна стверджує, що першість належить Радянській Росії, коли в жовтні 1918 року соціальне страхування замінили на соціальне забезпечення після проголошення політики «воєнного комунізму» більшовиками на підставі Положення про соціальне забезпечення трудящих [4,с.36]. У будь-якому випадку, з часів тридцятих років двадцятого століття термін «social security» можна визнати як загальноживимим. Більш того поняття «security» вживається у значенні «захист», «охорона», «безпека», «гарантування», «забезпечення».

В «The Encyclopedia Americana» приведено оригінальне визначення поняття соціального захисту: «соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку й свободу від страху, спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та залежних одне від одного людей» [5]. У «World Book Encyclopedia» визначено економічні аспекти соціального захисту: «соціальний захист – це програма уряду, яка допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення» [6].

Сутність соціального захисту являє собою сукупність економічних та організаційно-правових заходів, які цілеспрямовані на забезпечення захистом добробуту кожного соціального індивіда суспільства в певних економічних умовах. Зі свого боку, організаційно-правові заходи визначають створення законів та інститутів соціального захисту, які зобов'язані спрямовувати їх діяльність, економічні заходи утворюють процес перерозподілу доходів (стягнення податків та інших трансфертів та платежів). Таким чином, з точки

зору економіки, соціальний захист представляє собою засади перерозподілу суспільного багатства на інтерес людей, які постійно або тимчасово мають потребу підтримки зі сторони суспільства: від молодих до літніх; , від здорових до хворих; від багатих до бідних [7].

Соціальний захист необхідно роздивлятися як систему соціально-психологічних; економічних; законодавчих гарантій, мета якої надання громадянам, які працездатні однакові умови для поліпшення свого добробуту в певних економічних умовах за допомогою особистого трудового вкладу, а соціально вразливим верстам населення та непрацездатним - вигідне користування суспільними фондами споживання, пониження податків, матеріальну допомогу. [8, с.111]

Обов'язковою ланкою будь-якої сучасної держави, насамперед тих держав, які признали себе як соціальні державі є заходи соціального захисту.

Обрання певної соціально-економічної моделі устрою суспільства більшою мірою визначає спрямованість, обсяг та методи державного регулювання соціальних процесів. В соціальних державах людина розглядається як найвища цінність та мета суспільного побуту, як рівнозначний співучасник суспільства, держави, в якому підтримується всебічне її зростання та самореалізація. Високорозвинені держави, такі як Сполучені штати Америки, Канада, країни Європейського Союзу - це держави суспільного добробуту або соціальні держави, зі свого боку є своєрідними стабілізаторами, які попереджають поширенню соціальної напруженості та бідності в світі.

У той же час у соціальній державі не становиться мета досягнення цілковитої соціальної справедливості (що не має можливості через людську сутність), а забезпечується відшкодування соціальних ризиків (наприклад безробіття, бідність, непрацездатність, майнова класифікація населення), за допомогою якої можливо уникнути незадоволення та конфліктів в результаті неоднакового розподілу ресурсів.

Обов'язок держави відповідати за добробут, розвиток та захист громадян, врахування спектру соціальних вимог, здібностей, інтересів та потреб кожної людини - це ключові моменти на що має бути орієнтована соціальна, правова держава. Соціальна держава надає гарантії для своїх громадян у забезпеченні високим рівнем безпеки та якості життя, надійним соціальним захистом та соціальним забезпеченням, справедливим розподіленням доходів, мінімізації соціальних ризиків, надання умов для самореалізації творчих здібностей особистості. [9]

В Загальній декларації прав людини, Європейській соціальній хартії та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права закріплено принципи соціальної держави. Так, згідно зі ст. 22 Загальної декларації прав людини кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення, а також на реалізацію необхідних для підтримки її гідності й вільного розвитку особистості прав в економічній, соціальній та культурній сферах за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави. [10]

Україна знаходиться на шляху демократичних змін та є соціальною та правовою державою. В частині регулювання соціального захисту людини, Конституційні норми та закони України знаходяться у відповідності до міжнародних правових актів, таких є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та ін.

В Конституції України, основному законі держави України – визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [11]. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Однією з головних гарантій держави є реалізація прав і свобод громадян, посеред яких найважливішим являється право на соціальний захист.

В певній формі соціальний захист повсякчас був притаманний українському суспільству. Поняття «соціальний захист» в Україні почали використовувати тільки на етапі переходу до ринку та лише як його атрибут, Розуміння необхідності формування у світі соціальних амортизаторів ринкових ризиків допомогло у створенні нових найсучасніших систем соціального захисту.

Велика кількість людей по сьогоднішній день не сприймають поняття «соціальний захист» що стосується загалом до населення, сприймають цей термін, ніби він стосується лише бідних, або, як зараз останнім часом уживають, незахищених верств населення. З часом все більш термін «соціальний захист» розглядаються с точки зору комплексу заходів, які спрямовані на утворення незагрозливого соціального середовища людини.

Окремо, у статті 46 Конституції України зазначається, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також: у старості та інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також: бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [11].

Сукупність економічних та організаційно-правових заходів, які спрямовані на захист добробуту всіх членів суспільства в певних економічних умовах називається соціальним захистом. Економічні заходи передбачають створення механізмів стягнення податків та інших платежів та трансфертів, тобто перерозподілу доходів організаційно-правові –

формування інститутів соціального захисту та законів, які зобов'язані управляти їх діяльністю. Таким чином, з точки зору економіки «соціальний захист» - це порядок перерозподілу багатства суспільства на перевагу людей, які постійно або тимчасово потребують виняткової підтримки зі сторони суспільства: від молодих до літніх; від здорових до хворих; від багатих до бідних.

Як наслідок цих заходів вважається стан надійності (або безпека) особи, людини. Здебільшого соціальну безпеку розглядають не тільки як безпеку окремої особи, а й загалом суспільства. Вона є складником національної безпеки, що зумовлює ситуацію захищеності важливих інтересів у житті особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також від небезпеки соціальним інтересам.

Новітні системи соціального захисту мають тенденцію до задоволення характерних потреб відокремлених груп населення, що мають тенденцію змінюватися в часі й просторі. Зауважимо, що добробут матеріальний не є самоціллю, а являє собою тільки передумовою формування соціального добробуту - таких життєвих умов, в яких людина може розумово й фізично розвиватися, добре почувається. Надання кожному члену суспільства можливості вільно розвиватися, реалізовувати свої здібності незалежно від соціального походження, расової або національної приналежності являє собою завершальною метою соціального захисту.

У статті 24 Конституції України, зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, за статтю, етнічним та соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, мовними та іншими ознаками, стає зрозуміло, що соціальний захист є одним з інститутів, який забезпечує права і свободи громадян. Наприклад, соціальний захист забезпечує рівність прав жінки та чоловіка через матеріальну підтримку материнства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Соціальна політика є поняттям більш ширшим ніж соціальний захист. Поле дії соціального захисту знаходиться в границях безпосередньо сім'ї та особи, їх добробутом. Однак кінцева мета і соціальної політики, і соціального захисту фактично одна й та сама.

Заходи соціального захисту відображаються у подвійному напрямку. В одних випадках вони призначені надавати пасивну підтримку членам суспільства, які з деяких причин опинились у складному становищі. Пасивна підтримка надається як допомога суспільства особі або сім'ї, у якої бракує достатніх засобів існування у вигляді соціальної допомоги. Соціальна допомога надається лише тим, хто її потребує тому по суті є адресною. Соціальний захист крізь соціальну допомогу виконує реабілітаційну, лікувальну функцію, яка полягає в тому, щоб допомогти людям, які стали бідними, потрапили у складну життєву ситуацію, допомогти вийти з цього стану та не опинитися на обочині суспільства.

У той же час ще більш вагомими є заходи, спрямовані на заохочення до активності особи, на перешкоджання ситуаціям, що несуть безпеку добробуту людини. Соціальний захист здійснює превентивну, запобіжну функцію, яка надає змогу захищати особу та її сім'ю від втрати доходу, що пов'язана зі старінням, безробіттям, хворобою або смертю, поліпшення добробуту сім'ї крізь соціальні служби та шляхом грошової допомоги на виховання дітей. Соціальне страхування, програми охорони здоров'я, зайнятості тощо, все це входить до складу системи соціального захисту.

Термін «соціальний захист» використовується зовсім нещодавно. Він підмінив термін «соціальне забезпечення», який залишає за собою право на існування, однак означає трохи вужче поняття, на відмінок соціального захисту. Соціальне забезпечення є складником системи соціального захисту, реалізовує функцію розподілу та наростання коштів соціального захисту, які призначені для виплат по соціальному страхуванню, соціальної допомоги та інше.

До складу соціального забезпечення включаються пенсії та різні види допомоги (по вагітності та пологах, по догляду за дитиною до трьох років, по тимчасовій втраті працездатності, по догляду за хворою дитиною, на поховання, допомогу непрацездатним особам, дохід яких менший від встановленої межі малозабезпеченості, тощо).

Так само соціальне забезпечення включає в себе надання допомоги в натуральному вигляді (надання послуг людям похилого віку у спеціалізованих установах — будинках-інтернатах та вдома, особам з інвалідністю). В період радянських часів всі соціальні виплати реалізовувала винятково держава.

Через те під соціальним забезпеченням мають на увазі здебільше державне соціальне забезпечення, інакше кажучи те яке виконує державні органи. Як підсумок, соціальне забезпечення перш за все це заходи направлені на матеріальну підтримку особи та сім'ї зі сторони держави.

Соціальний захист, навпроти від соціального забезпечення, визначає гарантії щодо здоров'я, охорони праці, оплати праці, охорони навколишнього природного середовища та інші заходи, які важливі для функціонування держави та нормальної життєдіяльності людини. Соціальне забезпечення є більш вузьким поняттям якщо порівнювати із соціальним захистом та зазначає практику соціального догляду, соціальної допомоги, виплати пенсій. Згідно до міжнародних стандартів соціальне забезпечення містить так само право на медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, виховання та утримання за кошти держави дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, медичну допомогу.

У зв'язку з тим що соціальний захист є невід'ємною частиною соціальної політики, то він визначає образ соціальної держави, а також являється інструментом здійснення положень Конституції, перетворення гасел на дійсність. Сам зміст соціального захисту пов'язаний із змістом соціальної держави. З метою визначення місця соціального захисту в державі, яка є соціально орієнтована, необхідно розкрити зміст понять

«соціальний захист» , «соціальна держава» та «соціальна політика». В 1949 році з'явився сам термін «соціальна держава» перший раз в Конституції Федеративної Республіки Німеччини. З огляду на те, що для Німеччини в пріоритеті знаходиться соціальна сфера, не можна не звернути увагу на те, як німецькі дослідники надають визначення сутності соціальної держави. Як зазначав Ганса фон Хаферкампа, «соціальна держава, на відміну від адміністративної й ліберальної правової держави, є державою піклування про громадян, державою соціальних виплат та соціального розподілу» [12, с.83]. Сучасну демократичну соціальну державу, Ганс Браун і Матільда Ніхаус характеризують як політичну організацію суспільства, в якій існування громадян є «централізовано регульованим й упорядкованим піклуванням про них у всіх життєвих ситуаціях з боку держави, що виступає як первинна суспільна реальність сучасної демократії й обслуговується перетвореною економічним лібералізмом господарською системою, побудованою на принципах соціальної справедливості» [12, с.87].

Якщо розглядати соціальну державу, а саме її гуманістичну природу, та передусім її напрямок на людину, то соціальний захист як стратегічну мету можливо простежити крізь тлумачення соціальної держави як такої, основа якої будується на пріоритеті соціальних цінностей, передусім права людини на «достойне життя». З точки зору С.Г. Рябова соціальна держава – це «принцип функціонування держави, відповідно до якого вона бере на себе захист соціальне уособлених і піклування про соціальну справедливість» [13]. У свою чергу велику увагу приділяє соціальній справедливості В.Д. Бабкін: «демократична соціальна правова держава покликана послідовно забезпечити в суспільстві реалізацію принципу соціальної справедливості - одного з найбільш загальних та визначальних критеріїв гуманістичної сутності суспільно-політичного устрою» [14]. В. Гетьман надає важливість значення громадянських прав, який під соціальною державою розуміє таку державу, «яка бореться та здатна здійснити політику, спрямовану на забезпечення громадянських прав для всіх членів суспільства» [15].

Хоча є дуже багато робіт у вітчизняній науці, що стосуються дослідження сутності такої групи понять, як заробітна плата, праця, все одно не зменшується інтерес до їх розкриття. Разом з тим приділяється менше уваги дослідженню саме сутності соціального захисту населення в роботах, але він справляє неабиякий вагомий вплив на економіку держави, рівень споживання та розвиток підприємництва. Існують різноманітні джерела утворення фонду, можна починати з відрахувань з зарплати, зборів з окремих видів діяльності й закінчувати субсидіями з бюджету. Вищенаведене представляє собою підтвердження що це має вплив на економіку країни, однак без наукового аналізу неможливо сприймати як показник позитивного або негативного впливу на економічний розвиток системи соціального захисту. Через це треба повне теоретичне осмислення сутності поняття соціального захисту населення та вагоме обґрунтування соціальної політики як способу соціального та економічного розвитку.

Таким чином, соціальний захист визначає деякий рівень гарантії матеріальної безпеки, інакше кажучи захист добробуту, підтримку доходів. Соціальний захист визначає активні та пасивні засоби сприяння у підтримки доходів. Активними заходами є соціальне страхування (на ймовірність втрати роботи чи працездатності гарантування доходів), профілактика та лікування хвороб, підтримувати підвищення кваліфікації й здобуття освіти, пасивні заходи – соціальна допомога.

1.2 Історичні аспекти соціального захисту

В етимологічному словнику поняття «соціальне забезпечення» розуміється як «надання достатніх матеріальних засобів для життя будь-кому з боку суспільства» [16].

Без пізнавання історичних аспекті соціального забезпечення та соціального захисту як інституту громадянського суспільства в Україні та у світі немає можливості зрозуміти сьогочасні державно-правові моделі

соціального забезпечення так як проблема створення соціального забезпечення носить історичний характер.

Своїми коренями історія розвитку людського суспільства походить із доісторичних часів та тісно пов'язана з історією соціального захисту.

З початку розвитку цивілізації сім'я чи домогосподарство були найважливішим центральним виробничим елементом у суспільстві, через те опікування покладали на працездатних членів над непрацездатними особами сім'ї. Також на підтримку від громади могли покласти надію ті, хто залишився беззахисним або сім'я, яка опинилася у складаному становищі [7, с. 95].

Соціальна допомога та благодійність були первинними формами (за сьогоденною термінологією) соціального забезпечення. Соціальні основи правової форми соціального забезпечення мають свій початок у моральних принципах суспільства, – у таких поняттях як людяність, чуйність, благодійність, співчуття, справедливість, які цілеспрямовані на допомогу людини, яка фізично об'єктивно не має можливості забезпечити себе та тих хто перебуває на їх утриманні. В фундаменті закладено прагнення людського угруповання забезпечити одну зі сторін публічної схильності – захисту слабких, підтримку фізичного існування людського суспільства, немічних, хворих, людей з інвалідністю, дітей, тобто таких, які ще або вже не можуть своєю працею утримувати себе і тих, хто перебуває на їх утриманні.

Суспільство було піднесено на державний рівень як тільки воно усвідомило, що соціальне забезпечення є одним з найважливіших факторів самого суспільства. Це є прагненням реалізовуватися як поза державним регулюванням, так і в наслідок його допомоги. Також було створені різноманітні організаційно-правові моделі соціального забезпечення, на стежці реалізації яких у теперішній період розглядається все більше проблем у всіх без винятку державах, незалежно від рівня політичної спрямованості, форм та режимів державного правління, їх економічної могутності.

На просторах давньої України перші кроки у введенні деяких видів соціальних нарахувань походили від князів. Своім уставом князь Володимир у 996 р довірив церковним структурам та їх очільникам здійснювати контроль за притулками для самотніх, лікарнями та утвердив звітну «десятину» для благодійних закладів. Безсумнівними доказами його історичної особи як соціального реформатора є започаткування богодільні, училища для навчання убогих людей, впровадження народних свят, невіддільною складником яких виступало «годування» удів, убогих, сиріт, надавати щедрих милостинь. Першим законодавцем, при якому звичаєві права та обов'язки були виразно виписаними став нащадок князя Ярослав. Першим законом слов'ян, у якому закоренилось щось схоже на сьогоденну соціальну програму для населення була Ярославова «Руська Правда» [17].

Християнство несе дуже велику роль у заснуванні інституту соціальної допомоги. У 1091 р. Єпископ Переяславський Єфрем, який був відомий своїм будівництвом «строєній банних і врачевен», побудував для сиріт та бідних лікарні, передбачив для них медиків, затвердив, щоб хворих лікували й доглядали їх безкоштовно у всіх містах.

Розвиток державного соціального забезпечення передвіщало добровільне або приватне страхування.

У Стародавньому Римі страхування набуло самого великого становлення, яке використовували різноманітні корпорації, організації, колегії, які надали змогу об'єднати своїх членів на основі матеріальних, професійних та особистих інтересів (допомога у випадку втрати працездатності, гарантування поховання). Сплачування початкового та щомісячного грошових внески, які були призначені для одержання визначеної суми на поховання у випадку смерті члена колегії визначалось згідно положення Статуту ланувімської колегії (133 р. до н. е. м. Ланувім,) [8, с.9].

Програму страхування здоров'я шляхом певних внесків було обнародовано в місті Дубровник у XIII ст. Близькі до сучасних форми

соціального страхування, можна знайти в Середньовіччі, коли гірники Німеччини закладали сукупні каси для підтримки родичів померлих від нещасних випадків, членів суспільства, які потребують допомоги [18, с.10].

В 1601 р. коли королева Єлизавета в Англії видала закон про бідних можна припускати початком встановлення соціального захисту як законодавчого. Відповідно до цього закону послабити долю бідних мали церковні парафії.

Переважно більша частина України у середині XVII ст. приєдналась до складу Російської держави. У зв'язку з утрудненням соціальних проблем громадськість, органи влади почали розуміти обмеженість приватної благодійності й сталих форм церковно-монастирської опіки, розпочали пошуки у новітніх підходах у боротьбі з злиденністю та жебрацтвом.

У часи Петра I в Росії було започаткування основи державної системи соціального забезпечення. Петро I доручив Священному Синодові та державним адміністраціям почати «облаштування богаділень; лікарень; будинків для опіки немовлят, які були незаконнонароджені; сирітських притулків, для людей, що даремно вештаються, та їм аналогічним».

У 1763 року імператриця Катерина II проголосила Маніфест про заснування виховних будинків для сиріт, а вже у 1775 році видала Указ про опіку для всіх цивільних верств, який охоплював сирітські будинки, народні школи, аптеки, лікарні, будинки для невиліковно хворих, для божевільних, будинки для виправлення осіб, які позбавлені моралі [18, с.10]. Для цього виділялися кошти, а також надавалися права поселенням, містам та приватним особам створювати такі заклади, особисто жертвувати особами, які потребують допомоги. Для цієї мети імператриця виділила 150 тис. карбованців. Саме тоді, то був новий рівень соціального захисту, початок розвитку соціальної політики.

Деякі підприємці Херсонської губернії у 90-ті роки XIX ст. розпочали страхувати у приватних страхових товариствах своїх робітників на випадок інвалідності, непрацездатності й смерті. Найпоширенішим приватне

страхування набуло в містах Одеса (у 1894 р. у двадцяті двох підприємствах були застраховані робітники), Миколаїв, Херсон та деяких інших містах губернії. В Одесі у 1899 р. почало функціонувати Товариство взаємного страхування ремісників та фабрикантів від нещасних випадків, яке вже понад 3 роки уже налічувало сім тисяч застрахованих осіб. За його зразком у 1905 р. було утворено нове Чорноморське товариство взаємного страхування судновласників від нещасних випадків разом з їх службовцями та робітниками. Воно поширювалось на всі порти Азовського та Чорного морів та в приморських річкових портах [19, с.135].

Як результат розвитку капіталістичних відносин виникло соціальне забезпечення як державний інститут в усіх країнах світу.

Соціальний захист носив епізодичний характер і опирався на засади сімейного забезпечення, самопомоги й доброчинності до самого XIX століття. З точки зору більшості науковців, сучасний лад соціального захисту, який існує у світі, почав формуватися у XIX ст. із початком розвитку промислового виробництва (індустріального розвитку) та формування великих підприємств, в яких здійснюється залучення найманої праці. Тому суттєво перемінилась економічна роль сім'ї та її демографічний склад. Переміщення із села до міста також сприяла розпаду сім'ї, що складалася з 3 поколінь. Таким чином, у старих людей з'явилась потреба у старості на підтримку зі сторони суспільства, отак як сім'я перестала виконувати цю функцію [7, с.100].

На підміну старій доктрині соціального захисту, при нових економіко-демографічних умовах, почала організовуватись нова, яка проголошувала відповідальність суспільства загалом за добробут його членів.

Німеччині припадає перевага у створенні систем соціального захисту. Заразом з тим за часів Бісмарка було впроваджено систему соціального страхування для працівників промисловості. До її складу входили поміч по хворобі (1883 рік.), у нещасному випадку на виробництві (1884 рік), поміч по старості та інвалідності (1889 рік). Водночас політика канцлера Бісмарка з

поглядом соціал-демократії, стала певним соціальним амортизатором на протилежність руху робітників.

Ще в 1861 р у царській Росії було прийнято закон про «допоміжні товариства» при казенних гірничих заводах. Принципи соціального захисту були проголошені на початку ХХ сторіччя в положенні "Временные правила о пенсиях рабочим казенных горных заводов и рудников, утративших трудоспособность на заводских и рудничных работах" відповідно до якого держава несе відповідальність за соціальний захист робітників "казенних", інакше кажучи державних, підприємств. Відшкодування постраждалим від нещасного випадку та в разі смерті їхнім сім'ям гарантувалося відповідним законом у 1903 р. на всіх промислових підприємствах. Третя Державна Дума Росії у 1912 р. ухвалила пакет законів про соціальне страхування, які були подібні та вже функціонують у Франції, Німеччині та Австрії [7, с.100].

На початку ХХ сторіччя правління багатьох країн Європи використовували досвід Німеччини та поклали на себе відповідальність за соціальне забезпечення, коли зіткнулись з вимогами робітничого класу та соціальними проблемами.

В усі цивілізовані держави світу впроваджені на протязі першої половини ХХ ст. системи державного соціального забезпечення.

В певних державах було прийнято Кодекси соціального забезпечення, деякі закони, що стосуються пенсійного забезпечення, надання соціальної допомоги. У 1935 році у Сполучених Штатах Америки прийнято федеральні закони «Про соціальне забезпечення» (зі змінами та доповненнями, останні були у 1999 році), у 1937 році «Про пенсії» (зі змінами), у всіх штатах діють свої закони про соціальну допомогу та соціальне забезпечення громадянам.

Таким чином, у Франції існує діючий Кодекс соціального забезпечення 1966 року, Кодекс соціального страхування 2000 року; у Німеччині діє Соціальний кодекс 1989 року (зі змінами від 16.12.1997 року, які пов'язані із реформами пенсійного страхування); у Швейцарії – Федеральний закон про страхування по старості та у разі втрати годувальника від 20.12.1946 року; у

Польщі діють закони «Про систему соціального страхування» від 13.10.1998 року, «Про пенсії по старості та інші допомоги з фонду соціального страхування» від 17.12.1998 року; у Чехії діють закони «Про організацію і здійснення соціального забезпечення» 1991 року, «Про пенсійне страхування» 1995 року; в Угорщині існують діючі Акт про соціальний захист 1975 року, Акт про економічну стабілізацію 1995 року, закони «Про осіб, які мають право на забезпечення по системі соціального страхування і на приватні пенсії» 1997 року, «Про пенсійне забезпечення в рамках системи соціального страхування» 1997 року; у Болгарії діє Кодекс обов'язкового соціального страхування 1999 року.

Ідея соціальної справедливості була сприятлива 100 років назад практично всім: і ліберальним кругам - інтелігенції, і правлячим класам, і працівникам. Поділ суспільного багатства був нечесний, нерівномірний праці, яка була вкладена в його виробництво: велика меншість суспільства використовувала всі блага цивілізації, практично не витрачаючи ні зусиль, ні часу на їх утворення, саме тоді, коли більшість працювала по десять-чотирнадцять годин на добу (70%-90%), водночас отримувала за це дуже маленьку платню, якої майже не вистачало для задоволення самих необхідних потреб.

В окремих країнах, блискучий приклад це Російська імперія, там правлячий клас приділяв більшу увагу посиленням силових, каральних та фінансово-економічних механізмів, з метою збереження статус-кво у своїй недоторканості. У свою чергу, представники «низів» та їхні прихильники вважали, що слід щосили швидше організувати повномасштабну революцію з гаслами «Хто був нічим, той стане всім!» та «Грабуй награване!».

Окремі ж вважали, що революція там де у державах вже є загальне виборче право, ні до чого, а також що за допомогою проведення виборів можливо добитися більш справедливого перерозподілу соціальних благ і, найголовніше, ліквідації соціальних перешкод, які придбанні ще за часів феодалізму, аби представники «низів», які були працюючі та талановиті

мали змогу підійматися «нагору». Прем'єр - міністр Великої Британії Вінстон Черчилль ввів соціальне законодавство задля установлення цивілізованих розмірів заробітної плати та трудового дня, з метою більш правдивого, слушного перерозподілу соціального багатства.

В скандинавських країнах починаючи з 1919 року, після закінчення першої світової війни, були впроваджені пенсії за віком, сліпим та окремим категоріям осіб з інвалідністю, які назначалися після строгої перевірки потреб особи, яка заявляла свої права на соціальну пенсію.

Знамениті промисловці Д. Лерган (1783-1859) з Франції та Р. Оуен (1771-1853) з Уельсу ще у ХІХ сторіччі поширювали ідею формування організації, яка б мала змогу забезпечувати соціальні гарантії робітників, яка отримала своє визнання в Конституції Міжнародної організації праці. [8, с. 102]

Головним завданням Міжнародної організації праці, яка була створена в рамках Версальського договору в 1919 році за підсумками Першої світової війни, вважалось забезпечення соціальних гарантій трудящим у європейському, а з часом й у всесвітньому масштабі. Фундамент міжнародної організації базувався на 4 мотивах:

- внутрішньополітичний (без удосконалення умов життя та праці робітників змагання за свої права можливо набувати надзвичайних форм – аж до революції, що може зруйнувати злагоду та мир);
- гуманістичний мотив (недопустимість важких умов життя та праці робітників та їх сімей, соціальної несправедливості, експлуатації);
- зовнішньополітичний (як засвідчення внеску класу робітників у першій світовій війні на полях битви та праці в тилу, так як тривалого та загального миру можливо досягти виключно на основі соціальної справедливості);
- економічний (соціальні реформи негативно позначаються на спроможності конкуренції національних економік, що становиться на перепоні поліпшення стану робітників у їх країнах).

Перші конвенції Міжнародної асоціації праці у соціальних питаннях були признані в тому ж 1919 році, а саме: нічна праця жінок, охорона материнства, робочий час у промисловості, праця підлітків у промисловості у нічний час, мінімальний вік прийому на роботу в промисловості. У подальшому, в період 20-30 років ХХ сторіччя набрали чинності ряд конвенцій щодо соціального забезпечення, а саме, соціального страхування. Велику увагу звертали на нещасні випадки на виробництві та професійне захворювання. Саме тоді вперше було вжито термін «соціальне забезпечення», який згодом було перекладено як «соціальний захист». [8]

У той же час в 1934 році, у Сполучених штатах Америки був проголошений перший закон про пенсійне забезпечення працівників залізниць. А вже в 1935 році американський Конгрес прийняв закон про соціальний захист після того як розучили та надали рекомендацій комісії з питань економічного захисту, яка створена Президентом Франкліном Д. Рузвельтом. Цей закон про соціальний захист встановлював постійну державну пенсійну систему через внески працівників та працедавців, яка згодом була поширена на осіб з інвалідністю, утриманців та інші групи населення.

Міжнародне співробітництво з питань захисту соціальних гарантій трудящим поширилось в часи другої світової війни. Атлантична хартія, яка була прийнята в 1941 році зазивала правління країн до міжнародного співробітництва, мета якого було досягнення вищого рівня економічного розвитку, соціального забезпечення й життя. Головні шляхи, не тільки діяльності Міжнародної організації праці, а також світової соціальної політики взагалі на другу половину ХХ ст. були визначені у Філадельфійській Декларації, яка була прийнята в 1944 році. Філадельфійська Декларація наголошувала урядам впровадити мінімальну заробітну плату, яка була б гарантованою, реалізувати програми соціального забезпечення, добитися повної зайнятості, підвищити життєвий рівень населення, покращити умови праці.

На сьогодні це спеціалізована установа Організація Об'єднаних Націй, до складу якої входять є понад 180 країн-членів організації, яка позитивно впливає на гармонійний соціально-економічний розвитку народів світу внаслідок запровадженню міжнародних трудових стандартів та контролем за їх дотриманням, сприяю дотриманням прав людини, технічне співробітництво. Міжнародна організація праці здійснює дослідження, поширює інформацію, готує персонал для створення умов, з метою задовольнити потреби більшості людей на землі в їжі, охороні здоров'я, житлі, культури та освіти.

На початку ХХ ст. різнобічна потреба в соціальному захисті була признана світовою спільнотою як фундаментальне право людини. Через те що Міжнародна організація праці була створена у 1919 році, здобуток у сфері соціального захисту стало фундаментом її повноважень. Підхід Міжнародної організації праці до соціального забезпечення ґрунтується на правах, інакше кажучи для втілення права на соціальне забезпечення вживаються міжнародно-правові документи у ролі базової точки, а безпосереднє право на соціальний захист визначається як право людини в фундаментальних документах, що регулюють ці права. Загальна Декларація прав людини це перший в історії міжнародних відносин акт, у якому було зазначено широке коло прав і свобод людини у різноманітних сферах суспільного життя, які мають поважати та дотримуватись всі, без винятку, держави, вона була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10.12.1948 року [10]. У Декларації зазначено положення, що відображає базові ідеї права соціального забезпечення та його засади. Насамперед, соціальні права розповсюджуються на всіх людей незалежно від кольору шкіри, статі, раси, політичних чи інших переконань, мови, релігії, соціального або національного походження, станового, майнового або іншого становища. У статті 22 зазначено, що як член суспільства кожна людина має право на соціальне забезпечення та на здійснення потрібних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав у економічній, культурній та соціальній галузях, за допомогою міжнародного співробітництва і

національних зусиль та згідно до складу та ресурсів кожної держави. Соціальний захист носить абсолютний характер та не має можливості бути обмежений національним законодавством, інакше кажучи не можна позбавляти соціального захисту певних категорій громадян нормативними актами.

Період Другої світової війни та післявоєнний надали розвитку системи соціальної сприяння на регіональному, національному та міжнародному рівнях із схваленням права на соціальний захист як невіддільного права людини. Європейська соціальна хартія, яка була підписана 18.10.1961 року [20], але 03.05.1996 року переглянуто редакцію Хартії, яка стала дієвою 01.07.1999 року, відокремлює сутність наступних прав людей у сфері соціального забезпечення: право жінок, що працюють, на охорону материнства (стаття 8); право на охорону здоров'я (стаття 11); право на соціальне забезпечення (стаття 12); право на соціальну та медичну допомогу (стаття 13); право на користування соціальними службами (стаття 14); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (стаття 16); право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (стаття 19) та ін. У Хартії надається список не тільки соціальних прав, а ще й економічних. Підставою їх розділення відводиться сфері праці (економічні права) і життєдіяльності людини за межами сфери зайнятості (соціальні права). Зобов'язання, які держави взяла на себе реалізують за допомогою правил або законів, договірних відносин між організаціями працівників та роботодавцями, так само за допомогою з'єднання цих методів та інших відповідних засобів. Хартія гарантує систему контролю за дотриманням зобов'язань, які взяли на себе держави [21].

Прийняття Європейського кодексу соціального забезпечення, який був розроблений у співробітництві з Міжнародною організацією праці та підписаний в квітні 1964 року державами, які є членами Ради Європи представляє собою наступну дію на міжнародному рівні у сфері законодавчого забезпечення соціального захисту. Мінімальний рівень

соціального захисту, який включає медичне обслуговуванням, виплату фінансової помочи у разі тимчасової непрацездатності внаслідок виробничої травми та хвороби, допомоги з нагоди народження дитини, у випадку безробіття, інвалідності, в разі смерті годувальника, а також сімейні підтримки та пенсії гарантуються Кодексом і протокол до нього. В 1990 році передивились та доповнили варіант Кодексу, який включає зміни в законодавстві, що відносяться до соціального забезпечення в тих країнах, які знаходяться у складі Ради Європи та зміцнює детальні норми соціального захисту. Цей Кодекс є знаком європейської моделі соціального захисту населення, який побудований на принципах соціальної справедливості. Ті країни, які підписують цей документ, беруть на себе відповідальність піддержувати систему соціального забезпечення на відповідному рівні, у всякому разі на такому, який має бути на рівні, що необхідний для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення [21]. Україна, яка є членом Ради Європи, 10.11.2016 року підписала Європейський кодекс соціального забезпечення, чим засвідчила про свою рішучість додержуватись своїх зобов'язань, які вона прийняла при вступі до цієї Організації, зокрема: принципів верховенства права, демократії та захисту прав людини [22]. Підписання правлінням України Кодексу підтверджує, що спрямовує свої сили на повне пристосування національного законодавства у соціальній сфері до стандартів Європи, які розкриваються різносторонніми міжнародними інструментами Ради Європи, якими являються Європейський кодекс соціального забезпечення та Європейська соціальна хартія (зі змінами).

Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 16 грудня 1966 року прийнятий Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, а згодом в 1973 року ратифікований УРСР, який представляє собою законодавчий акт у сфері соціального захисту. В Пакті велику увагу звернено на права людини у сфері соціального захисту населення, де не тільки підтверджені показані права, що були зазначені в Загальній декларації прав людини, а й набагато більш розширені, що покладаю на держави обов'язки

гарантувати їх відповідними ресурсами [23]. Згідно статті 9 Пакту, держави признали право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхуванням. Стаття 11 Пакту зазначає, що держави признають не тільки право кожного на задовільний життєвий рівень, а й на обов'язкове покращення умов життя як його сім'ї, так і його самого, таким чином беруть відповідальність при цьому використовувати заходи задля забезпечення втілення цього права.

В Декларації соціального прогресу і розвитку, зазначено, що соціальний прогрес та розвиток повинні направляти свою діяльність на постійне поліпшення духовного та матеріального рівня життя всіх членів суспільства крізь досягнення, а саме, таких найголовніших завдань: здолання голоду та недоїдання та зобов'язання права на відповідне харчування; знищення злиднів та забезпечення обов'язкового покращення рівня життя, так само рівномірного та справедливого розподілу прибутків; здобуток самого високого рівня охорони здоров'я й гарантування охорони здоров'я всього населення, наскільки можливо безоплатного забезпечення всіх, а саме осіб, які не мають високого або середнього прибутку та мають великі сім'ї, відповідними житлом та отримання комунального обслуговування; надання різноманітного соціального забезпечення та послуг соціальної турботи та ін. Ця Декларація була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 11 листопада 1969 року та є міжнародним законодавчим актом у сфері соціального захисту. [24].

Оскільки і до сьогодні 75–80% населення світу знаходяться в статусі соціально незахищених новими потребами для системи соціального захисту виявились трудова міграція, стрімкі процеси глобалізації ринків та робочої сили, систематичні фінансові кризи. Після Світового саміту соціального розвитку у 1995 році, ухвалення Цілей розвитку тисячоліття у 2000 році та Світового саміту ООН, який відбувся у 2005 році, з'явився прийнятий принцип, що будь-яке суспільство несе відповідальність за соціальний

добробут громадян та мусить забезпечити хоча б найменшими соціальними стандартами своїх громадян.

Таким чином, історичні аспекти соціального захисту мають давню історію – від перших «законів про бідних» у часи Середньовіччя до Декларації з прав людини та Європейського кодексу соціального забезпечення. Соціальні ризики у період напруження політичних та економічних криз потребують збільшення соціального захисту громадян незалежно від особистого внеску у суспільний добробут та місця їх проживання. Через те розвиток законодавства у сфері соціального захисту триває та все більше зосереджується на концепції прав людини стосовно гарантій її мінімального рівня матеріального благополуччя на безумовній основі.

Існуюча ситуація представляє собою таку, що соціальне страхування лишається на сьогоднішній день найбільш вагомим і найбільш поширеним елементом системи соціального захисту значної більшості держав світу.

1.3 Основні засади соціального захисту населення в соціальній державі

У сьогоднішній час все більша кількість науковців користуються терміном «соціальне багатство». Відповідно до цього поняття, людина являється найвищою цінністю суспільства, її духовний, інтелектуальний та фізичний розвиток. З метою забезпечення вищезазначеного, потрібно організувати ефективний та справедливий поділ національного багатства, що здійснюється через систему соціального захисту. [25]

Соціальна справедливість та гуманізм - найголовніші принципи соціального захисту. Перебувати справедливим та гуманним при реалізації соціального захисту - визначає зазначити важливість людської особистості, її право на свободу, зростання своїх здібностей, повноцінне, гідне та щасливе життя в незалежності від расових, національних, релігійних та інших соціальних або індивідуальних особливостей. Що позначає створення

безвигідних взаємозв'язків між людьми, які будуються на доброті взаєморозумінні та взаємодопомозі.

Перебувати справедливим та гуманним шляхом здійснення соціального захисту - це володіти умінням правильно надавати оцінку особистісного потенціалу людини, її внутрішнім ресурсам, сприймати свідомо базові причини життєвих труднощів та з'ясувати стезі виходу з них. Ще це є оцінкою людини з погляду здатності реалізувати певну діяльність для самозахисту, показувати ініціативу, підприємливість. Також це є важливим тому, що потрібно захищати створений механізм соціального захисту від загроз його перетворення в прилад загального усереднення й розповсюдження загальної бідності тоді, коли цей механізм повинен бути способом підтримки та допомоги людині, яка потребує. Справедливість і гуманізм у сфері соціального захисту – це запорука на основі права для всіх членів суспільства, всіх груп та верств населення доступних захисних гарантій та благ з врахуванням трудового вкладу. А це значить, що створення соціального захисту населення щільно поєднане з будівництвом правової, соціальної, демократичної держави, в котрій ймовірні можливості набуття рівно доступних захисних благ та гарантій викреслюють пасивне очікування допомоги та заохочення утриманських прагнень певних членів суспільства.

Система соціального захисту формується на засадах системності та комплексності. Вона складається як упорядкований комплекс взаємодіючих елементів, як цілісне формування, яке складається з частин, як сукупність взаємозалежних структурних компонентів, які в процесі інтеграції створюють деяку цілісність. З поняттям системності в організації та змістом соціального захисту взаємопов'язана комплексність, інакше кажучи гарантування щільної єдності усієї системи заходів соціального, економічного, правового та іншого характеру стосовно зобов'язання забезпечення державою мінімального рівня соціального захисту.

Комплексність визначається:

- єдністю принципів, цілей та напрямків діяльності;

- веденням контролю за реалізацією заходів з надання підтримки та допомоги людям;
- усестороннім вивченням об'єкта соціального захисту (територіальної спільності, індивідуума, соціальної групи, трудового колективу);
- координованістю та погодженістю дій суб'єктів соціального захисту;
- згуртуванням сучасної практики допомоги людині разом з історичним досвідом та традиціями.

З урахування комплексного підходу можливо зв'язати впровадження цілей економічної та соціальної політики держави з рішенням соціального захисту, більш усього результативно надати захист тим, у кого є можливість перейти межу бідності, хто потрапив у важку життєву ситуацію, змінити соціальний захист у сторону стабільності соціального та економічного розвитку.

Принцип превентивних заходів щодо соціального захисту має велике значення, він показує, що слід застерігати причини соціального неблагополуччя, відкривати їх саме на початку формування та ліквідувати. Превентивність представляє собою не стільки і не тільки запобігачи компенсації в натуральній та грошовій формах малозабезпеченим групам населення при піднятті цін чи інших соціальних кризах, а передусім утворення таких умов, за допомогою яких люди самостійно зможуть подолати складну життєву ситуацію, застосовувати особисті ресурси у разі виникнення соціальних ризиків: безробіття, хвороби, старості.

Запобігання соціальних ризиків здійснюється за допомогою:

- сприяння недержавних систем соціального страхування;
- допомоги в пошуку роботи особам з інвалідністю, пенсіонерам;
- створення приватного сектора на підставі внесків за власним бажанням громадян та інших засобів;

- розвитку праці на дому;
- зростання різних видів участі населення у процесі фінансування соціальних програм;
- об'єднання безкоштовних та платних послуг, що допомагає гарантування відтворювальних умов, які є сприятливі для суб'єктів соціального захисту, утворює додаткові механізми для примноження населенням грошових заощаджень. Це означає набуття нових можливостей для здійснювання методом, задоволення соціальних потреб та самозахисту у сфері освіти та виховання дітей, укріплення їх здоров'я, поліпшення житлових умов та ін.;
- утримання величини грошових доходів на рівні прожиткового мінімуму але не нижче, що реалізуються поєднанням участю у створенні ринку праці, різних форм соціальної допомоги, вживанням громадських робіт та ін.

За допомогою принципу адресності виходить досягти найголовнішого – надати допомогу людям, які опинилися у важкій життєвій ситуації, підтримати та заохотити їх активність та соціальну ініціативу, їх порив самостійно розв'язувати, проблеми які виникли.

Внаслідок погіршення економічного стану з'явилась необхідність в критеріях оцінки потреби в наданні матеріальної допомоги та механізмах, які реалізують адресність.

Якнайбільш прийнятними критеріями надання адресної соціальної допомоги визначаються: фізичні ушкодження (внаслідок катастроф, стихійних лих, внаслідок виконання службових обов'язків та ін.) або матеріальні збитки, нездатність до самообслуговування і самотність, розмір сукупного середньодушового або сімейного доходу, який має бути менше ніж сума установлених на регіональному рівні прожиткових мінімумів усіх членів сім'ї за соціально-демографічними групами чи за відповідною величиною регіонального прожиткового мінімуму (нижче рівня мінімальної

пенсії, мінімальної заробітної плати та ін.), недостатність засобів до існування.

Передусім адресна допомога повинна надаватися наступним групам населення:

- громадянам, які досягли віку 80 років та старше;
- особам з інвалідністю;
- сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю та дітей дошкільного віку;
- самотнім подружнім парам та самотнім пенсіонерам, які не мають можливості забезпечити себе самотійно;
- дітям-сиротам, випускникам шкіл-інтернатів, дитячих будинків;
- особам, які не мають родичів, зобов'язаних за законом утримувати громадян, які не здатні до самообслуговування; та ін. сім'ям безробітного;
- неповним сім'ям та багатодітним;
- особам, які за об'єктивних причин не мають змоги отримати трудовий дохід в достатньому розмірі (догляд за непрацездатним членом сім'ї, інвалідність та ін.);
- особам, що потрапили в екстремальні ситуації (безхатькам, вимушеним переселенцям, біженцям, особам, які постраждали в наслідок стихійних лих, та ін.).

Кількість охоплених осіб, яким необхідна соціальна допомога, може бути ширше на роздум місцевих органів влади з зауваженням природно-кліматичних, соціально-економічних, демографічних та інших особливостей регіону.

Принцип адаптивності системи соціального захисту населення означає, що вона повинна передбачати заздалегідь переглядання зменшення зайнятості; соціальних нормативів в умовах економічної нестабільності та інфляції, оновлення методів реалізації; вчасний розвиток правової бази організаційних структур та ін. Адаптивність системи означає її спроможність

до самовдосконалення, удосконаленню самозахисної активності та прояву ініціативи самих соціальних суб'єктів, їх нахил до самопомоги, використання власних коштів соціального захисту, вираження соціального творчого потенціалу. Це надзвичайно важливо, коли йдеться про професійні, соціально-демографічні та інші групи населення, регіональні спільноти.

Ще одним принципом соціального захисту є її многосуб'єктність. Держава є найважливіший суб'єкт соціального захисту населення. Вона підготовлює та реалізує соціальну політику у сфері соціального захисту, воліє зробити її ефективною та сильною, зважає на регіональні фактори при її втіленні. В процесі реалізації своїх самих важливих функцій - цілепокладання та організаційного впливу на соціальні процеси в суспільстві, контролю та результативного регулювання соціальної сфери, - держава засвідчує мінімальний рівень соціальних гарантій, утворює соціально гарантовані умови для життєдіяльності людей, надає підтримку оптимальним відносинам між непрацездатних громадян та доходами активної частини населення, мінімальними розмірами пенсій, оплати праці, соціальних допоміг, стипендій та величиною прожиткового мінімуму, надає умови для укріплення здоров'я населення, збільшення його культури та освіченості, врегульовує питання житлових проблем.

Затверджуючи державний бюджет, а також бюджети інших джерел фінансування, які знаходяться у державній власності держава має вплив на функціонування системи соціального захисту населення.

Держава гарантує правову основу соціального захисту, організовує та генерує роботу громадських фондів, з метою допомоги соціально незахищеним верствам населення використовує їх можливості.

У той же час не можна не брати до уваги і досвід економічно розвинених країн, який вказує про те, що показники державного регулювання проблем життєзабезпечення населення локалізуються у границях 5-10% населення, що перебувають за межею бідності.

Посеред суб'єктів соціального захисту значне місце займають профспілки, які розгортають особливо вируючу діяльність саме в установах, на підприємствах, в трудових колективах.

Громадські об'єднання також є суб'єктом соціального захисту населення. Вони забезпечують громадську зацікавленість та піддержку в участі багатьох громадян у формуванні та функціонуванні новітньої моделі соціального захисту.

Роботодавці – ще один суб'єкт соціального захисту. Вони надають обов'язкові умови соціальної підтримки й допомоги працівників які наймаються (обов'язкове страхування за встановленими нормативами, пенсійне, соціальне, медичне, по безробіттю, мінімальний рівень заробітної плати, соціальні компенсації та виплати, що відносяться до фонду оплати праці та ін.). В якості активних суб'єктів соціального захисту можливості роботодавців вживаються значно не в повному обсязі. Маючи в своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, багато з них спроможні створювати робочі місця на своїх підприємствах, розгортати соціальну інфраструктуру, надавати різноманітні соціальні блага - обіди, видачу довгострокових безвідсоткових кредитів, безкоштовні путівки тощо.

Зазначені принципи визначають об'єктивні закономірності розвитку суспільства та його соціально-економічного життя, однак мають ще і суб'єктивну сторону. Вони втілюються в процесі розвитку та створення системи соціального захисту, в процесі реалізації функцій соціального захисту та наповнення їх новим змістом. Функції – це порівняно самостійні, проте тісно зв'язані між собою види діяльності стосовно соціального захисту людини, які опинилися у важкій життєвій ситуації. Найголовнішими з них є:

- соціально-медична;
- господарсько-побутова;
- економічна;
- юридична;
- організація праці;

- психолого-педагогічна;
- культурно-дозвільна та ін.

У процесі розвитку системи соціального захисту населення за рахунок інноваційних технологічних прийомів, комплексності надаваних послуг і розширення сфери їх застосування, підвищення професіоналізму фахівців функції змінюються, заповнюються новим змістом. У цьому знаходить своє втілення процес опанування нового змісту діяльності що відноситься до соціального захисту, його дедалі більш чітка позиція щодо надання багатосторонньої підтримки особам, яким необхідна допомога, реалізація їх особистої участі у вирішенні проблем та труднощів, які виникли, покращення відносин між людьми крізь різні системи допомоги населенню.

У різних країнах світу особливості систем соціального захисту залежать від властивостей діяльності суспільних інститутів гарантування загального національних особливостей, культурних традицій і добробуту. Не дивлячись на суттєві відмінності в політичній та соціально-економічній ситуаціях в країнах з передовою ринковою та перехідною економікою, іноземна практика соціальної політики має визначене значення у створенні ефективної моделі соціального захисту населення України. Понад 50 років після Другої світової війни створювалися системи соціальних гарантій, які діють у країнах США та Європи. Україна до сьогоднішнього дня знаходиться на шляху помилок та пошуків у процесі відпрацювання власної моделі соціального захисту, стратегії та способу її реалізації.

Успіх соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі економічних та соціальних ресурсів через абсолютне зменшення різниці в доходах та статусі є головними перевагами універсальної моделі соціального захисту. При такому підході держава надає гарантії незалежно від особистого трудового внеску у визначені рівня соціальних послуг та доходів.

Методи цільового перерозподілу через податкову систему та бюджет переважають у гарантуванні потреб самих незахищених верств населення.

Можна слідкувати за тенденцією щодо наростання ролі регіональних та приватних служб соціального забезпечення з метою надання адресної допомоги. Причиною для визначення границь соціальних витрат є потреби населення. Найвищою умовою економічного зростання та цінністю є витрати на соціальні послуги, які розглядаються як вкладання у людський капітал. Прийдешнє такої моделі визначає глибоке осмислення того, що люди здатні власною працею покращити своє благополуччя.

Страхова модель соціального захисту формується на системі соціального страхування з частковим зарахуванням внесків роботодавцями та працюючими громадянами. Протиборство з бідністю з'єднується зі сприянням високих стандартів життя для всіх членів суспільства. Соціальними партнерами регулюються зайнятість, ринок праці. За таким підходом метою соціальної політики є гарантування рівноцінних можливостей, надання однакових перспектив усім у набутті соціального статусу, який буде відповідати особистості кожного. Держава створює громадянам необхідні умови для економічного, правового та культурного розвитку, але не несе відповідальності за їх розвиток та соціальну перспективу.

Таким чином, основні засади соціального захисту населення в соціальній державі демонструє універсальна модель соціального захисту, де соціальне забезпечення здебільшого гарантується державою. Така система є передовою в Данії, Австралії, Новій Зеландії. В Німеччині, Австрії, Іспанії, Бельгії, Греції, Італії соціальний захист реалізується через механізм соціального страхування, інакше кажучи в них впроваджена страхова модель соціального захисту.

Дуже вдало поєднуються державне соціальне страхування та соціальне забезпечення в системі соціального захисту Фінляндії, Норвегії та Швеції, інакше кажучи економіка здебільшого працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона визначається дуже високою часткою валового внутрішнього продукту, яка розподіляється через бюджет (більш

50%), зосереджуванням у руках держави вагомих фінансових ресурсів, активною попереджувальною політикою, жорсткою політикою доходів, заходами профілактики у сфері зайнятості, високим рівнем соціального захисту населення, що здійснюється в основному за державні кошти. Таким чином соціальна політика щільно пов'язана з державним контролем економіки, яке має виражену соціальну спрямованість, інакше кажучи соціальна політика проявляється як мета економічної діяльності держави.

Для Канади, Великої Британії, Ірландії є особливим управління соціальних процесів зі сторони держави, але значно нижчий, ніж в універсальній моделі, перерозподіл ВВП та рівень оподаткування через держбюджет, не більше 40%. Зокрема, відбувається орієнтовано рівномірний розподіл витрат на соціальне забезпечення між приватним сектором та державою, на ринку праці пасивна державна політика.

Приєднання до системи соціального захисту нових елементів, які представляють собою додаткові індивідуальні чи колективні форми захисту, перетворює раніше утворені стереотипи. Насамперед це стосується Японії та США. Попри організацію національних систем соціального страхування в вищезазначених країнах, до середини 90-х років минулого століття частка видатків на обов'язковий соціальний захист так і не переважила за 20% від ВВП, однак до 2000 року по Європейському Союзу в середньому видатки на обов'язковий соціальний захист склали 28,2% від валового внутрішнього продукту. Обмежене поширення обов'язкових соціальних виплат та низький рівень були необхідною умовою перед посиленням розвитку добровільних форм соціального захисту. Скажімо, тільки у сфері страхування життя як США, так і Японія збирають страхових премій щорічно стільки, скільки всі разом узяті країни Європейського Союзу. Таким чином в сьогоденних умовах системи соціального захисту цих країн здебільше підходять до моделі індивідуального чи корпоративного захисту, ніж традиційним універсальним та страховим моделям. Але, як показую статистика, доки

можна говорити лише про моделі соціального захисту, які спрямовані на розвиток індивідуальних або колективних форм, які призначені доповнити обов'язкові елементи, а не замінити їх.

В європейській економічній території обсяги коштів, які щорічно проходять крізь механізм соціального страхування, вдвічі перевищує асигнування державного бюджету та втричі – надходження на допоміжний захист. А в цілому, розвинені країни частіше за всього з'єднують різні економічні важелі для проведення доволі успішної соціальної політики. Але досить суттєве місце у системі соціального захисту повинне займати саме сприяння державою найбільш вразливих верств населення.

Таким чином, як будь-яка інша сфера суспільної діяльності соціальний захист має свої нормативи, правила та стандарти. Визначатись з оцінкою соціальний захист зобов'язаний перш за все не за кількісними, а за якісними категоріями. Якщо для України опрацювання якісних показників надання соціальних послуг хоча і не така далека перспектива, то в розвинених європейських державах без цих стандартів неможлива соціальна робота. Недостатньо просто проголосити утворення соціально-орієнтованої держави. В європейських країнах всі аспекти й умови надання соціальних послуг регламентовано, уніфіковано та зведено в єдину систему.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1 Сутність системи соціального захисту населення та соціального забезпечення, особливості формування в Україні

В умовах ринкової економіки працівник стикається з великою кількістю незвичайних і непередбачуваних ситуацій, які можуть істотно вплинути на його благополуччя, рівень доходів та статків. Аналіз соціально-економічних процесів, переконливо свідчить про необхідність спеціальних законодавчих та організаційних заходів щодо соціального захисту та підтримки населення. Інакше на ринку, організованому в умовах чистої конкуренції, можливі серйозні наслідки: абсолютне і відносне зниження рівня життя; поява масштабного безробіття; соціальне розшарування населення; зниження престижу суспільно-корисної праці; розвиток надмірної експлуатації трудящих [8].

З метою уникнення негативних наслідків у ринковій економіці потрібен надійний механізм соціального захисту, здатний нейтралізувати ці негативні процеси. Розвиток сучасних систем соціального забезпечення у світі був пов'язаний з усвідомленням необхідності створення соціальних поглиначів ринкового ризику.

Держава є основним суб'єктом соціальної політики, що покликаний виконувати координуючу, організуючу роль у регулюванні процесів функціонування та розвитку соціального буття. За потенціалом держава як суб'єкт соціальної політики переважає можливості інших суб'єктів цього процесу [26, с.13].

Майже всі сучасні розвинені країни світу головними завданнями внутрішньої політики вважають вирішення соціальних проблем і підвищення добробуту населення.

Соціальний захист – невід’ємний елемент функціонування будь-якої розвиненої держави.

Упродовж тридцяти років з моменту здобуття незалежності, в Україні активно обговорюються питання щодо сутності, стандартів і механізмів досягнення високого рівня соціального захисту населення.

Науковими дослідженнями з питань розробки теорії соціального захисту населення, вдосконалення практичної діяльності держави, питаннями забезпечення соціальних стандартів присвятили свої праці, зокрема А.М. Гриненко [8], О.Є. Губар [19], В.О. Павлова [25], В.А. Скуратівський, О.М. Палій [26], О.В. Макарова [27], С.М. Синичук [28], В. Шаповал [29], Л.І. Дідьківська, Л.С.Головка [30], С.Г.Кузьменко [31].

А.Гриненко вважає, що «соціальний захист слід розглядати як систему законодавчих, економічних, соціально-психологічних гарантій, яка надає працездатним громадянам рівні умови для покращання свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу в конкретних економічних умовах, а непрацездатним та соціально вразливим верстам населення — перевагу в користуванні суспільними фондами споживання, пряму матеріальну підтримку, зниження податків» [8].

Л.Дідьківська та Л.Головка визначають «соціальний захист населення як державну підтримку певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів» [30, с. 23].

В. Скуратівський, О. Палій підкреслюють, що «соціальний захист - це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [26].

С. Кузьменко зазначає, що система соціального захисту населення – політика і цілеспрямовані дії, а також кошти держави і суспільства, що забезпечують індивідові, соціальній групі, у цілому населенню комплексне, різнобічне вирішення різних проблем, обумовлене соціальними ризиками, які можуть призвести, або вже призвели, до повної або часткової втрати, вказаними суб'єктами, можливостей реалізації прав, свобод і законних інтересів, економічної самостійності й соціального благополуччя, а також їх оптимального розвитку, відновлення або придбання [31].

Ці визначення відображають підходи різних науковців та фахівців до сутності поняття соціального захисту, а об'єднує їх те, що під соціальним захистом розуміється той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою. Це сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують реалізацію та створення умов для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих.

Основною метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової належності можливості вільно розвиватися, реалізувати свої здібності. Інша мета - підтримання стабільності в суспільстві, тобто попередження соціальної напруженості, яка виникає у зв'язку з майновою, расовою, культурною, соціальною нерівністю [26].

Соціальна держава – це соціально орієнтована держава, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до

принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадського миру і злагоди в суспільстві.

На думку В. Шаповала, «поняття соціальної держави іноді формулюють як не пов'язане безпосередньо з ідеями соціальної справедливості і соціального захисту, це поняття відображає загальні зміни, які сталися протягом минулого століття у співвідношенні суспільства і держави. Воно відображає активізацію регулятивної участі держави у процесах економічного характеру, посилення її відповідного впливу на духовну та деякі інші сфери суспільного буття» [29, с.15].

В Україні поняття соціального захисту набуло широкого використання лише на етапі переходу до ринку, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був невід'ємною частиною суспільства.

Це система державних гарантій прав громадян України на матеріальну допомогу у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у разі похилого віку та інших випадках, передбачених законодавством України.

Тридцять років тому, Україна обрала шлях незалежності, шлях переходу від попередньої командної системи та планової економіки до кардинально іншої системи - ринкової, яка вимагала нових підходів щодо визначення ролі держави у регулюванні соціально-економічного розвитку, пошуку ефективних та дієвих методів та інструментів реалізації соціальних функцій. Це був вибір курсу на побудову держави загального добробуту, із соціально орієнтованою ринковою економікою. В умовах ринкової трансформації українського суспільства особливого значення набуло вирішення проблем соціального захисту населення, тоді ж був започаткований новий етап у формуванні системи соціального захисту на цивілізованих засадах.

Неправильна, помилкова політика у сфері економіки на початку дев'яностих років минулого століття призвела до глибокої економічної кризи. Проголосивши перехід до лібералізації ринкових відносин держава фактично самоусунулася від регулювання економічних процесів перехідного періоду, обрав політику невтручання у функціонування вільного ринку. Така політика «усунення» певною мірою суперечила світовому досвіду і особливо національним традиціям, згідно яким держава завжди відігравала активну роль у регулюванні економіки. Стало зрозумілим, що неможливо перейти до ринку виключно шляхом ринкового саморегулювання без активної участі держави [27].

Протягом тривалого часу діяльність держави як суб'єкта соціальної політики в Україні була неефективною, а часом і руйнівною, що ускладнювало повноцінний процес суспільного розвитку [26, с.13]. Різке уповільнення економіки призвело до скорочення коштів, що спрямовуються на соціальні потреби, збільшення заборгованості із заробітної плати, пенсій, дотацій та інших соціальних виплат. Зменшення надходжень до бюджету поглибило проблему фінансування освіти, охорони здоров'я, науки і культури. Значно знизився рівень соціально-трудова прав і гарантій громадян, погіршився рівень життя українців, з'явився великий прошарок бідного населення, безробіття, гіперінфляція, криміналізована та «тіньова» економіка. Всі ці фактори вимагали додаткових захисних заходів від держави.

Реаліями того часу були зuboжіння значної частини населення, великі суми заборгованості з заробітної плати, соціальних виплат та пенсій, простої значної частки виробництва й приховане та зареєстроване безробіття, загострення демографічної ситуації, стагнація сфери послуг, медицини, освіти, науки та культури, високий рівень корупції та злочинності.

Нормативні документи соціально-захисного характеру, які були прийняті Верховною Радою України в період економічної кризи протягом 1991-1993 років, не були узгоджені між собою, вони не враховували реалії

економіки, тому ї не дали той результат. Допомога тим, хто її дійсно потребує, була зведена до мінімуму. Розмір більшості пільг під час кризи зменшився настільки, що вони практично перестали виконувати захисну функцію.

Соціальна політика держави перехідного періоду повністю ігнорувала соціальні потреби та інтереси людини, унеможлиблювала вільний вибір шляхів самореалізації власного соціального потенціалу [26].

Характерними рисами системи соціального забезпечення перехідного періоду 90-х років були: неефективне управління коштами Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду, Державного фонду сприяння зайнятості, низький рівень пенсій, зрівнялівка у пенсійному забезпеченні, стрімке зростання витрат і погіршення якості послуг у сферах освіти, охорони здоров'я та культури, відсутність соціального захисту громадян, які працюють у приватному секторі, ненадання регресної допомоги у зв'язку з виробничим каліцтвом і виробничим захворюванням [27].

Система соціального захисту пов'язана з особливостями організації соціального господарства, метою якого є підвищення добробуту та життєвого рівня громадян, тобто соціальний захист є проявом соціально орієнтованої економіки. На думку С. Калашникова, соціально орієнтована економіка – це високорозвинена форма ринкової економіки, що дозволяє найбільш повно сполучити принципи вільного ринкового господарства й соціальної справедливості [32, с.45].

Автор наголошує, що основні параметри соціального захисту залежать від параметрів розвитку суспільства. Це означає, що соціальний захист багато в чому визначається рівнем і якістю розвитку соціально-економічних процесів у країні.

Лише у 1996 році в Україні було проголошено корекцію курсу реформ на створення державно регульованої, соціально спрямованої ринкової економіки.

Двадцять п'ять років тому було прийнято Головний документ країни – Конституцію України, в якій закріплено, що Україна є демократичною, соціальною і правовою державою, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [11]. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Статтею 46 Конституції України передбачено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також: у старості та інших випадках, передбачених законом [11].

Реалізація стратегії економічних та соціальних реформ періоду другої половини дев'яностих років ХХ ст. для нашої держави, незважаючи на суперечливі оцінки фахівців, наблизив Україну на шляху до надбань світового розвитку. Звичайно, цей маршрут був дозволений багато помилок і недоліків. Проте безпрецедентна трансформація та перетворення, які були пов'язані не тільки з радикальними змінами соціально-економічних відносин, а й зі створенням абсолютно нової економічної системи. В цей період було формовано основні атрибути національної економіки: грошову, фінансову, платіжну, податкову, митну, банківську та інші системи.

Ваговим здобутком стало проведення в 1996 році грошової реформи, забезпечення відносної валютної стабілізації. К 1999 року було подолано падіння ВВП, зріз обсяг промислового виробництва на 4,3%.

11 червня 1998 року була прийнята та затверджена Указом Президента України «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» [33]. Цим важливим документом проголошувалась європейська інтеграція України, у тому числі адаптація соціальної політики України у сфері соціального

захисту і соціального розвитку до умов Євросоюзу. Адаптація полягала в реформуванні систем страхування, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики до стандартів Європейського Союзу та поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення. Процес здійснювався з залученням інституцій та програм ЄС.

Знаковим та визначним стало Послання Президента України Леоніда Кучми до Верховної Ради України «Україна: Поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки» [34]. Цим меседжем було визначено основні напрямки соціальної політики для української держави початку XXI століття. Вирішення назрілих проблем соціальної політики нерозривно пов'язано з реалізацією завдань економічного зростання. Зі свого боку, активна соціальна політика позитивно впливатиме на прискорення економічного розвитку, надання цьому процесу необоротного характеру.

На період 2000-2004 рр. ставилось за мету забезпечити зростання у 1,3-1,4 рази реальних доходів населення, забезпечення продуктивної зайнятості та створення 1 млн. нових робочих місць, поступове підвищення мінімального рівня трудових пенсій до межі прожиткового мінімуму.

З 2001 року запроваджувався єдиний мінімальний соціальних стандартів та дієвих механізмів соціального захисту населення незалежно від економічних можливостей регіонів. Перехід до складання місцевих бюджетів на основі гарантованих фінансових нормативів.

Основними важелями державної соціальної політики України на початку XXI століття стали:

- погашення заборгованості з заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат за рахунок фінансових ресурсів від продажу високоліквідних об'єктів державної власності, земельних ділянок несільськогосподарського призначення, інших об'єктів, приватизація

яких не загрожувала національній безпеці України та недопущення у майбутньому заборгованості;

- реформування нормативно-правової бази державних соціальних стандартів та соціального захисту населення;
- упорядкування на законодавчому рівні пільг, що надаються різним категоріям населення;
- розподіл відповідальності між державою, роботодавцями та громадянами для удосконалення системи соціальної підтримки населення та спрямування її на поглиблення адресності державної соціальної допомоги;
- прийняття та реалізація Програми запобігання бідності, Програми знецінених вкладів громадян, оздоровлення Ощадбанку;
- реалізація національної та регіональних програм професійної реабілітації та зайнятості осіб з інвалідністю з метою їх залучення до активного життя, Державної програми забезпечення осіб з інвалідністю спецавтотранспортом, протезно-ортопедичними виробами, візками для пересування та іншими засобами реабілітації;
- забезпечення належного контролю зі сторони держави за створенням на підприємствах всіх форм власності безпечних і здорових умов праці;
- державна підтримка малозахищених верств населення через вдосконалення механізмів надання субсидій на оплату житла, комунальних послуг, палива, в т.ч. сільському населенню, запровадження (для окремих категорій громадян залежно від рівня доходів) субсидій на послуги, пов'язані з забезпеченням їх життєдіяльності (користування транспортом, телефоном тощо);
- запровадження системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, яке дозволило реалізувати конституційні права громадян на матеріальне забезпечення у разі повної, часткової або

тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також старості;

- створення сучасної законодавчої бази щодо реформування соціального страхування з метою наближення до європейських стандартів;
- удосконалення механізмів соціального захисту ветеранів війни, людей похилого віку, а також громадян, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи.

У період 2000-2004 рр. були визначені шляхи виведення економіки України на траєкторію сталого розвитку, тісного поєднання політики структурних змін та економічного зростання з активною і сильною соціальною політикою держави [34].

Ще одним знаковим кроком на шляху адаптації інституту соціальної політики стала ратифікація Україною 14 вересня 2006 р. Європейської соціальної Хартії (переглянутої) [35]. Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної Хартії (переглянутої)», який набрав чинності 01 лютого 2007 р., впроваджувалися соціальні стандарти у сферах праці, зайнятості, страхування, медичної та соціальної допомоги та необхідність адаптації національного соціального законодавства та змін до нього до норм Європейської соціальної Хартії [36].

Положення цієї Хартії передбачає захист соціальних прав громадян, як: право на працю, безпечні умови праці та справедливу винагороду; створення організацій і укладення колективних договорів, захист прав дітей, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та медичну допомогу, право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист, рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування для чоловіків та жінок, захист трудящих-мігрантів.

Приєднавшись до Європейської соціальної Хартії, наша держава підтвердила свій європейський вибір і взяла на себе зобов'язання сприяти забезпеченню надійних передумов реалізації прав та свобод громадян у всіх їх виявах. На виконання ратифікованих положень Європейської соціальної

хартії (переглянутої) Розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено Плани заходів на 2007–2010 рр. [37], 2015-2019 рр. [38].

На сьогодні Україною подано до Європейського комітету з соціальних прав 12 доповідей щодо реалізації положень Хартії, що свідчить про те, що дана Хартія відіграє вагомий роль для нашої держави [39]. Україна отримала у вигляді Хартії надійний орієнтир для побудови демократичного суспільства і посилення соціального захисту. Пріоритетним завданням держави за цими зобов'язаннями стає захист економічно активного населення.

Наразі особливої актуальності набуває вивчення проблематики з питань соціального захисту, узагальнення інформації та розробка рекомендацій та пропозицій щодо розв'язання проблеми формування і функціонування дієвої системи соціального захисту населення. Ця тема є актуальною для всіх країн, у тому числі і в Україні.

У нашій країні особливу увагу слід приділяти вирішенню проблем, пов'язаних із підвищенням загального рівня життя населення, подоланням бідності, забезпеченням соціальних гарантій, покращенням здоров'я та якості життя населення.

Практика управління, що склалася в Україні у всіх галузях економіки, вплинула, зокрема, на розвиток системи державного управління соціальним захистом населення. Наразі, державне управління соціальним захистом - це ієрархічно організована та багаторівнева система державних заходів і механізмів, спрямованих на зниження соціальної напруженості, соціальних конфліктів і протиріч у суспільстві [40].

Реалізація цих інструментів державного регулювання пов'язана з підвищенням рівня життя населення, збереженням трудового потенціалу країни, забезпеченням екологічної та соціальної безпеки громадян, здоров'ям населення, покращенням демографічної ситуації тощо.

Якщо розглядати соціальний захист з позицій системного підходу, то можна визначити законодавчо-нормативну базу згідно якої формуються

державні органи управління соціальним захистом, регламентуються їх відносини з недержавними організаціями і населенням. Законодавство й інші нормативні акти зумовлюють формування фондів, що акумулюють кошти, призначені на соціальний захист, і порядок їх використання, а також підготовку кадрів соціальних працівників (як державних, так і недержавних установ) [41, с.75].

Соціальний захист населення як система, діюча в ринкових умовах, є комплексом нормативних актів, форм, методів та дій, що мають забезпечити [42]:

- установа передбаченого законом України періодично оновлюваного гарантованого прожиткового мінімуму. На його основі визначається нижня межа заробітної плати, формується система пенсій та допомоги, гарантується обслуговування в житлово-комунальній та соціально-культурній сферах;
- диференційний підхід до різних соціально-демографічних верств населення залежно від ступеня їх економічної самостійності, працездатності та можливості отримання доходів;
- реалізацію прав кожного громадянина на працю і отримання гарантованого мінімуму доходів, достатнього для нормальної життєдіяльності працюючого та його сім'ї;
- державні гарантії по оплаті найманої праці, встановленням її мінімального рівня, незалежно від об'єкта прикладання праці: у власному виробництві, кооперативі, асоціації, акціонерному товаристві або державному підприємстві;
- надання різних форм допомоги безробітним: виплати по безробіттю, організації громадських робіт, перепідготовка та отримання нової спеціальності, з якої є вільні робочі місця, створення умов для започаткування власної справи;
- державні гарантії щодо підтримки необхідного рівня життя малозабезпеченим категоріям населення;

- індексування грошових вкладів населення у випадку зростання цін на товари та послуги.

Схема взаємозв'язку соціальних інститутів, або інституційна структура системи соціального захисту в Україні представлена на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Інституційна структура системи соціального захисту в Україні

Згідно ст. 113, 116 Конституції України Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який забезпечує проведення політики у сферах соціального захисту населення. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією [11].

Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган державної влади України. Наразі, в Верховній Раді України IX скликання утворено 23 комітети для здійснення повноважень за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій.

Основним профільним комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики є Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

До відання Комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, визначені Постановою Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-ІХ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» відносяться державна політика у сфері соціального захисту громадян, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, державна політика у сфері регулювання трудових відносин та зайнятості населення, державна політика у сфері пенсійного забезпечення, правовий статус і соціальний захист ветеранів, учасників Революції Гідності, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та інше [43].

Ще вісім комітетів Верховної Ради України у своєму віданні є профільними з питань соціальної політики:

- Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин (у питаннях щодо реінтеграції населення, що проживає на тимчасово окупованих територіях України, реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання та інш.);
- Комітет з питань молоді і спорту;
- Комітет з питань освіти, науки та інновацій (у питаннях щодо правового статусу та соціального захисту наукових, педагогічних і науково-педагогічних працівників);
- Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу (питання щодо європейської інтеграції України, у тому числі адаптація

соціальної політики України у сфері соціального захисту і соціального розвитку до умов Євросоюзу);

- Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (у питаннях щодо добровільного медичного страхування, правового регулювання обов'язкового державного медичного страхування, санаторно-курортного оздоровлення, охорони материнства та дитинства);
- Комітет з питань енергетики та житлово-комунальних послуг (у питаннях щодо енергоефективності, формування тарифів та надання на житлово-комунальні послуги для населення);
- Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки (у питаннях щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей);
- Комітет з питань правоохоронної діяльності (у питаннях щодо соціального і правового захисту працівників правоохоронних органів та членів їх сімей).

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики в соціальній сфері є Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики), створене 9 грудня 2010 р. унаслідок реорганізації Міністерства праці та соціальної політики України у зв'язку з адміністративною реформою. У діяльності Міністерство керується Конституцією та законами України, актами Президента України й Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України та Положенням про нього.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року №423 затверджено «Положення про Міністерство соціальної політики України» [44], згідно якого компетенція Міністерства поширюється на всі основні галузі соціальної сфери.

До основних завдань Мінсоцполітики України, зокрема, належить формування та реалізація державної політики щодо загальнообов'язкового

державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, зокрема осіб з інвалідністю, ветеранів праці, дітей війни та жертв політичних репресій, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів військової служби в частині пенсійного забезпечення та соціального захисту ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги [45], питань надання пільг з оплати житлово-комунальних послуг, твердого палива і скрапленого газу, а також житлових субсидій, питань сім'ї та дітей, усиновлення та захисту прав дітей, питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії торгівлі людьми, питань надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи; державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, державне регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [46] щодо призначення (перерахування) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду України з Фондом соціального страхування.

Інституційне середовище для реалізації політики соціального захисту населення визначає, перш за все, ефективну діяльність Мінсоцполітики України, але вона також пов'язана із залученням до її реалізації інших міністерств.

Так, Міністерство економіки України забезпечує формування та реалізацію державної політики, зокрема у сфері економічного та соціального розвитку, створенні економічних передумов розвитку державно-приватного партнерства, реалізує державну політику у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу, формує нові організаційно-економічні механізми функціонування соціальних

інститутів, здійснює моніторинг ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на соціальну сферу [47].

Міністерство фінансів України розробляє, впроваджує середньострокове бюджетування, забезпечує внутрішній аудит та прозорість бюджетних процесів та процедур на державному та місцевому рівнях, використання коштів розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними підприємствами, Пенсійним фондом та Фондом соціального страхування. Мінфін ініціює системні реформи, у тому числі, у соціальній сфері для підвищення соціальних стандартів. Наприклад, у Стратегічному плані діяльності Міністерства на 2018-2021 роки одним з важливих та відповідальних кроків у реформуванні системи соціального захисту є запровадження монетизації субсидій. В рамках міжнародного співробітництва Міністерство фінансів працює над залученням фінансової та технічної підтримки, обміном міжнародним досвідом та приведенням українських стандартів у відповідність до світових практик [48].

Міністерство оборони України виконує завдання державної політики в питаннях, пов'язаних зі здійсненням відповідно до законодавства правового і соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей та працівників Збройних Сил, осіб, звільнених у запас або відставку, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби (виконання військового обов'язку) або потрапили в полон у ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, забезпечення надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей, запобігання та протидію насильству за ознакою статі [49].

Важливу роль в структурі державних органів, які забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту, належить Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій.

З 2014 року Україна перебуває у стані неоголошеної війни. Частина нашої території незаконно анексована, частина тимчасово окупована сусідньою країною-агресором. Майже півтора мільйона громадян України вимушені були покинути свої домівки і виїхати на підконтрольну українській владі територію в пошуках захисту, а часто і просто порятунку. Завданням Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій є здійснення заходів, направлених на забезпечення формування та реалізацію державної політики з координації діяльності з надання гуманітарної допомоги цивільному населенню під час збройного конфлікту, реалізація житлової політики та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій, цивільного населення, яке живе вздовж лінії зіткнення або на тимчасово окупованих територіях України, здійснення заходів щодо доступу до адміністративних та публічних послуг внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій, цивільного населення, яке живе вздовж лінії зіткнення або на тимчасово окупованих територіях України [50].

Ще один центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни є Міністерство у справах ветеранів України. Мінветеранів утворено на підставі постанови Кабінету Міністрів України 28 листопада 2018 року, шляхом реорганізації Державної служби України у справах ветеранів. Основна мета Міністерства створення нормативної бази щодо соціального захисту ветеранів усіх категорій та спрощення процедур отримання соціальних послуг [51]. Напрямки роботи це соціальний захист та соціальна підтримка ветеранів та членів їх сімей, формування єдиної системи обліку та надання соціальних послуг, надання, позбавлення статусу та видачі посвідчень ветеранам та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [45].

До інституційного середовища, яке реалізує соціальну політику держави, можна визначити Міністерство освіти і науки України, на яке, крім

формування та реалізації державної політики у сфері освіти і науки, покладено місію формування в майбутньому такої української нації, якій не будуть притаманні маргіналізація та соціальна ізоляція [52]. Одним з пріоритетних векторів в роботі МОН є система інклюзивного навчання - системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Також важливим напрямком роботи Міністерства є створення умов для здобуття освіти для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [53].

Ще одним центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснює державний контроль за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей є Національна соціальна сервісна служба України (Нацсоцслужба), утворена Постановою Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 783, замість ліквідованої Державної соціальної служби [54].

Національна соціальна сервісна служба України здійснює три основні функції: реалізує політику соціального захисту населення і захисту прав дітей, здійснює державний контроль під час надання соціальної підтримки та захисту прав дітей, здійснює методичне забезпечення та координацію дій органів влади і органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав дітей, проведення соціальної роботи, надання базових соціальних послуг і соціальної підтримки відповідно до потреб жителів територіальних громад.

До інших центральних органів виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відноситься Пенсійний фонд України. Головні управління Пенсійного фонду України в областях, місті Києві є територіальними органами Пенсійного

фонду України, які підпорядковуються Пенсійного фонду України та разом з управліннями Пенсійного фонду України в районах, містах, районах у містах, а також об'єднаними управліннями утворюють систему територіальних органів Пенсійного фонду України [55].

Діяльність Фонду спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, розробляє проєкт бюджету Пенсійного фонду України, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення, забезпечує своєчасне та у повному обсязі фінансування виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством проводяться за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, формує та веде реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування та у складі зазначеного реєстру – реєстр платників страхових внесків до солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, координує та контролює роботу територіальних органів Пенсійного фонду України.

Особливе значення в інституційній системі соціального захисту належить Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Фонд є неприбутковою бюджетною установою. Основне завдання, яке ставить держава - фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю в Україні; забезпечення в межах своїх повноважень реалізації заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема створення робочих місць [56].

Основними напрямками Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаних умовами праці, сприяє створенню умов для

відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків; забезпечує відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей [57].

28 грудня 2014 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» №77, яким у новій редакції викладено Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Цим законом було визначено об'єднати Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, створивши натомість Фонд соціального страхування України [58].

Фонд соціального страхування України є органом, який реалізує державну політику у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування [58].

Всі центральні органи виконавчої влади, завдання яких реалізовувати нагальні завдання соціального захисту, мають місцеві представництва – відповідні структурні підрозділи (департаменти та управління), підпорядковані місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування. Ці підрозділи організовують виконання Конституції і законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів Мінсоцполітики, рішень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування відповідно та забезпечують контроль за їх реалізацією.

Обласні департаментами (управління) соціального захисту, підпорядковуються голові обласної державної адміністрації, підзвітні та підконтрольні Міністерству соціальної політики України, виконують важливу роль в системі соціального захисту держави. На прикладі Положення про Департамент соціального захисту населення Донецької області державної адміністрації, можна визначити основні завдання, які виконують ці структурні підрозділи на відповідній території (області) [59]: підготовка пропозицій до проєктів державних цільових, галузевих та регіональних програм зайнятості населення, стимулювання нових робочих місць, підвищення рівня життя, реалізація державної політики в сферах соціально-трудова відносин, оплати і належних умов праці, зайнятості населення, забезпечення реалізації державної політики у сфері соціальної підтримки та надання соціальних послуг вразливим верствам населення, зокрема особам похилого віку, особам з інвалідністю, ветеранам війни (у тому числі учасникам антитерористичної операції), громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ям з дітьми, багатодітним сім'ям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим, внутрішньо переміщеним особам, іншим категоріям осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги на отримання житлових субсидій та інше [59].

Також на місцевому рівні до соціального захисту громадян долучені:

- Установи/заклади надання соціальних послуг (стаціонарні, реабілітаційні, тимчасового перебування) та інші установи/заклади соціальної підтримки (обслуговування), у тому числі Територіальні центри соціального захисту (надавачі соціальних послуг можуть належати до державного, комунального або недержавного секторів);
 - Центри соціальної реабілітації;
 - Медико-соціальна експертні комісії та лікарсько-консультативна комісії;
 - Спеціалізовані заклади освіти;

- Територіальні органи Пенсійного фонду України;
- Санаторно-курортні заклади;
- Лікувально-профілактичні заклади;
- Центри професійної реабілітації осіб з інвалідністю;
- Відділення Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю;
- Центри надання безоплатної правової допомоги;
- Центри зайнятості.

Якщо розглядати соціальний захист з позицій системного підходу як основний системоутворюючий фактор, можна визначити законодавчо-нормативну базу. На основі законів та інших нормативних актів формуються державні органи управління соціальним захистом, регламентуються їх відносини з недержавними організаціями і населенням. Законодавство й інші нормативні акти зумовлюють формування фондів, що акумулюють кошти, призначені на соціальний захист, і порядок їх використання, а також підготовку кадрів соціальних працівників [26].

Законодавча основа функціонування системи соціального захисту в сучасній українській державі складається базової та спеціальної законодавчої бази.

Нормативно-правову базу соціальної політики можна поділити на базову:

- Конституція України [11]

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

- Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [58]

Визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я.

- Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [60]

Застосовується для формування державних соціальних стандартів і нормативів та здійснюється за такими принципами: забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного; законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів; диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів; наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення; соціального партнерства; гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні; урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

- Закон України «Про соціальні послуги» [61]

Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

- Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [62]

Завданням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування є встановлення гарантій щодо захисту прав та інтересів громадян, які мають право на пенсію, а також на інші види соціального захисту, що включають право на забезпечення їх у разі хвороби, постійної або тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин, необхідності догляду за дитиною з інвалідністю, хворим членом сім'ї, смерті громадянина та членів його сім'ї тощо.

- Закон України «Про прожитковий мінімум» [63]

Прожитковий мінімум застосовується для загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України; визначення права на призначення соціальної допомоги; визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших; встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян; для оцінки рівня життя в регіоні, розроблення та реалізації регіональних соціальних програм, визначення права на призначення соціальної допомоги, що фінансується за рахунок місцевих бюджетів та інше.

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення стратегії подолання бідності»

Міжнародний досвід свідчить про можливість зменшення бідності та соціального відчуження з використанням засобів соціальної та економічної політики шляхом розширення доступу до послуг освіти, охорони здоров'я та інших послуг соціальної сфери, поліпшення стану навколишнього

природного середовища та використання природних ресурсів, особливо в сільській місцевості.

Тому, відповідно до Цілей сталого розвитку (2015-2030 роки), схвалених на Саміті ООН у вересні 2015 року, розв'язання проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення, розвиток соціальної інфраструктури та розширення можливостей для самореалізації в безпечному середовищі є першочерговими завданнями як світової спільноти, так української держави. Забезпечення права на захист від бідності та соціального відчуження є одним із головних напрямів Європейської соціальної хартії (переглянутої) [35], ратифікованої Верховною Радою України у 2006 році [36].

Стратегія подолання бідності була ухвалена Урядом України у 2016 році, реалізувати яку планувалося в строки 2016-2020 рр. Але, наразі, ця стратегія актуальна і в 2021 році, тому Рада національної безпеки і оборони України разом з Міністерством соціальної політики, іншими центральними органами виконавчої влади та науковцями розробили Стратегію людського розвитку, яку схвалив Кабінет Міністрів України та затвердив своїм Указом Президент України Володимир Зеленський від 2 червня 2021 року №225/2021 [64].

Стратегія спрямована на вирішення найважливіших проблем суспільного розвитку та забезпечення рівного доступу до економічних та соціальних благ для всіх верств населення країни, а також індикатори досягнення цілей, що забезпечує можливість проведення рівного доступу до економічних та соціальних благ для всіх верств населення, а також індикатори досягнення цілей, які забезпечують можливість проведення моніторингу, ефективного планування та належного оцінювання соціальних інвестицій у людський потенціал [64].

Що стосується спеціальної законодавчої бази, то в Україні прийнято цілу низку нормативно-правових документів, спрямованих на соціальний захист населення.

Розглянувши тільки законодавчу базу стосовно допомоги держави особам з інвалідністю, малозабезпеченим родинам, особам, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ям з дітьми та пенсіонерам, мною було проаналізовано більш 110 нормативних актів, зокрема, 38 Законів та 75 постанов Кабінету Міністрів, що охоплюють надання допомоги!

Наразі, законодавство з соціальних питань містить значні неузгоджені норми щодо соціального захисту окремих категорій громадян – ветеранів війни та праці, жертв політичних репресій, чорнобильців, осіб з інвалідністю, а також норм окремих законів стосовно сімей із дітьми, малозабезпечених сімей. Тому нормативно-правові акти, що регулюють надання соціальних послуг, а також соціальні стандарти потребують доопрацювання. Принциповим недоліком чинного законодавства є те, що значний масив норм правового регулювання соціальних відносин установлюється підзаконними актами, а не законами України [65, с.76]. На практиці простежується чисельні випадки суперечностей, колізій норм законодавчих і підзаконних актів, котрі суттєво порушують систему правового регулювання у сфері соціального захисту й конкретні права громадян.

Україні потрібен Соціальний кодекс, яким буде визначено основні засади реалізації передбачених Конституцією України соціальних прав і гарантій людини і громадянина, створення належних умов життя, забезпечення надійного захисту інтересів окремих соціально вразливих категорій населення. На сьогодні система соціального захисту має дуже складну структуру, елементами якої є пенсійне забезпечення, державна соціальна допомога, соціальне страхування. Тому складність об'єкта правового регулювання та різноманітність соціальних проблем породжують певні ускладнення в коригуванні правових норм. Внаслідок цього виникають

розбіжності в різних законах з одного і того ж питання, що ускладнює можливість їх безпосереднього застосування.

У Європейському Союзі соціальний захист громадян виписано в Соціальний кодекс - це закон, який на рівні кодексу (так само як і Цивільний кодекс) описує, що саме захищає країна. На жаль, такої системи в Україні ще не має. Наразі, державні інституції, в особі профільного міністерства, парламентський комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики разом з науковцями, громадськістю прагнуть впродовж трьох-чотирьох років сформувавши такий кодекс в Україні.

Сьогодні українські науковці та вчені приділяють постійну увагу проблемам реформування інституційної структури соціального захисту. Питання теоретичного дослідження функціонування різних соціально-економічних інститутів та їх взаємодії проводили відомі вітчизняні науковці та вчені такі, як С. Батажок [66], В. Жуков, В. Мандибуря, П. Манжола [67], О. Могильний, М. Семикіна.

Так, Світлана Батажок справедливо зазначає: «У ринкових умовах держава є не лише арбітром та інституційним суб'єктом узгодження соціально-класових інтересів різних суспільних верств населення, а вона такий базовий інститут суспільства, який унаслідок реалізації положень соціально-економічної політики забезпечує необхідний соціально-економічний захист населення, зокрема шляхом перерозподілу доходів та надання конкретним верствам населення відповідних соціально-економічних гарантій» [66, с.86].

Петро Манжола в своїй монографії дає визначення ролі держави в регулюванні та управлінні соціальними процесами: «Формування та втілення державної політики відбувається через прийняття управлінських рішень. Останнє є технологічною компонентою політичної влади, що пов'язана з управлінням суспільними процесами. Даний аспект державного управління розглядається у безпосередньому взаємозв'язку з інтересами та діяльністю численних суб'єктів суспільно-політичного та соціально-економічного

життя. Фактично процедура вироблення управлінських рішень – це «процес трансформації вимог різноманітних груп та громадян у прийнятні для суспільства засоби та методи регулювання соціальних відносин» [67, с.13]

Таким чином, сутність системи соціального захисту населення та соціального забезпечення полягає в державній підтримці та системі гарантій певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги найбільш вразливим верствам населення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у разі похилого віку та інших випадках, передбачених законодавством України, створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установа соціальних стандартів. Це той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою через сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують реалізацію та створення умов для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих.

Особливостями формування в Україні системи соціального захисту був шлях переходу від командної системи та планової економіки до кардинально іншої системи - ринкової, який вимагав нових підходів щодо визначення ролі держави у регулюванні соціально-економічного розвитку, пошуку ефективних та дієвих методів та інструментів реалізації соціальних функцій. Це був вибір курсу на побудову держави загального добробуту, із соціально орієнтованою ринковою економікою. В умовах ринкової трансформації українського суспільства особливого значення набуло вирішення проблем соціального захисту населення, тоді ж був

започаткований новий етап у формуванні системи соціального захисту на цивілізованих засадах.

На сьогоднішній день державне управління соціальним захистом - це ієрархічно організована та багаторівнева система державних заходів і механізмів, спрямованих на зниження соціальної напруженості, соціальних конфліктів і протиріч у суспільстві. Наразі система соціального захисту має дуже складну структуру, яка потребує змін. Складність об'єкта правового регулювання та різноманітність соціальних проблем породжують певні ускладнення в коригуванні правових норм. Внаслідок цього виникають розбіжності в різних законах з одного і того ж питання, що ускладнює можливість їх безпосереднього застосування. А велика кількість надавачів допомоги негативно впливає на адміністрування, виступає перешкодою для громадян у забезпеченні своїх прав у соціальній сфері та знижує координацію надання державної допомоги.

Таким чином, законодавство з соціальних питань та інституційна складова соціального захисту потребують кардинальних змін.

2.2 Основні напрями державної політики у сфері соціального захисту населення України

Система соціального захисту – це інтегрована цілісність соціального страхування, соціальних послуг, соціальної допомоги, а також соціальних гарантій, що орієнтовані на забезпечення сталого людського розвитку (рис.2.2.).

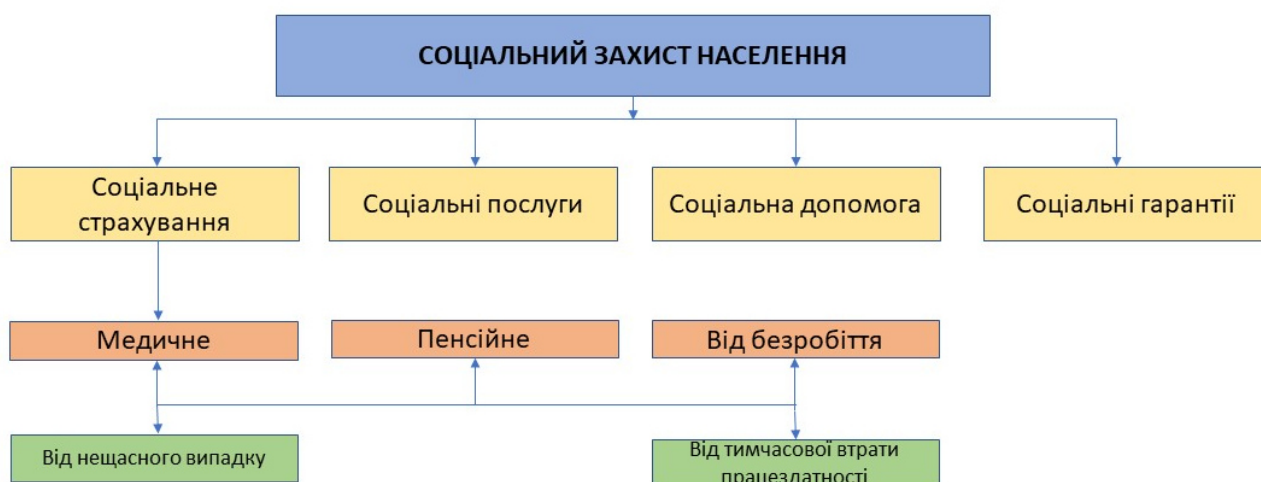

Рис.2.2. Складові системи соціального захисту в Україні

В нашій країні система соціального захисту включає в себе наступні інструменти (рис.2.3.):

- матеріальне забезпечення економічно активного населення (шляхом соціального страхування);
- регулювання пенсій, стипендій, мінімального рівня оплати праці;
- встановлення прожиткового мінімуму (соціальні гарантії);
- компенсації, індексації;
- державні програми дотацій і житлових субсидій;
- надання соціальних допомог (при народженні дитини, допомоги сім'ям з дітьми, особам з інвалідністю, допомоги по безробіттю, особам, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС, на поховання тощо);
- надання пільг у користуванні транспортом для пенсіонерів, осіб з інвалідністю.

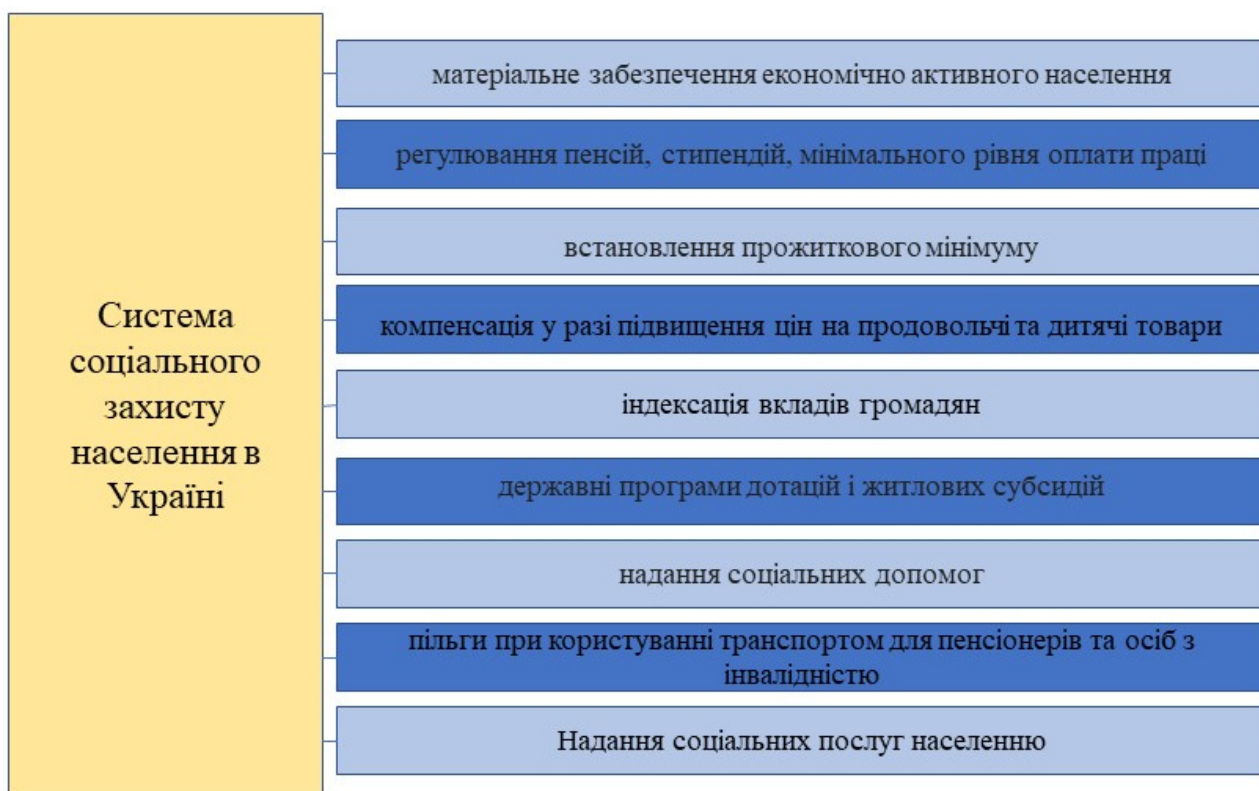

Рис.2.3. Інструменти системи соціального захисту в Україні

Складові системи соціального захисту населення в Україні включають в себе:

- пенсійне забезпечення

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів:

Перший рівень - це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». [58]

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством.

Введення другого рівня дозволить урізноманітнити джерела одержання пенсії та забезпечити прийнятний її рівень, посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, успадковувати кошти, обліковані на накопичувальному пенсійному рахунку, родичам померлої застрахованої особи; створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки.

Третій рівень – це система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів, страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду, банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Види пенсійних виплат визначаються статтею 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [58]. Відповідно до Закону в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначаються:

- пенсія за віком (пенсійний вік та право на призначення пенсії за віком визначається залежно від набутого особою страхового стажу становить 60, 63, 65 років);

Таблиця 2.1

Право призначення пенсії за віком			
	60 років	63 роки	65 років
з 01.01. по 31.12.2019	не менш 26 років	від 16 до 26 років	від 15 до 16 років
з 01.01. по 31.12.2020	не менш 27 років	від 17 до 27 років	від 15 до 17 років
з 01.01. по 31.12.2021	не менш 28 років	від 18 до 28 років	від 15 до 18 років
з 01.01. по 31.12.2022	не менш 29 років	від 19 до 29 років	від 15 до 19 років
з 01.01. по 31.12.2023	не менш 30 років	від 20 до 30 років	від 15 до 20 років
з 01.01. по 31.12.2024	не менш 31 року	від 21 до 31 років	від 15 до 21 років
з 01.01. по 31.12.2025	не менш 32 років	від 22 до 32 років	від 15 до 22 років
з 01.01. по 31.12.2026	не менш 33 років	від 23 до 33 років	від 15 до 23 років
з 01.01. по 31.12.2027	не менш 34 років	від 24 до 34 років	від 15 до 24 років
з 01.01.2028	не менш 35 років	від 25 до 35 років	від 15 до 25 років

- пенсія по інвалідності

Пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності за наявності страхового стажу (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [58]. Особи, які мають право на пенсію по інвалідності, залежно від групи інвалідності, за наявності страхового стажу на час настання інвалідності або на день звернення за пенсією.

Таблиця 2.2

Для осіб з інвалідністю I групи	Для осіб з інвалідністю II та III групи
до досягнення особою 25 років включно - 1 рік	до досягнення особою 23 років вкл. - 1 рік
від 26 років до досягнення особою 28 років включно - 2 роки	від 24 років до досягнення особою 26 років включно - 2 роки
від 29 років до досягнення особою	від 27 років до досягнення особою 28 років включно - 3 роки

31 року включно - 3 роки	від 29 років до досягнення особою 31 року
від 32 років до досягнення особою	включно - 4 роки
34 років включно - 4 роки	від 32 років до досягнення особою 33 років
від 35 років до досягнення особою	включно - 5 роки
37 років включно - 5 років	від 34 років до досягнення особою 35 років
від 38 років до досягнення особою	включно - 6 років
40 років включно - 6 років	від 36 років до досягнення особою 37 років
від 41 року до досягнення особою	включно - 7 років
43 років включно - 7 років	від 38 року до досягнення особою 39 років
від 44 років до досягнення особою	включно - 8 років
48 років включно - 8 років	від 40 років до досягнення особою 42 років
від 49 років до досягнення особою	включно - 9 років
53 років включно - 9 років	від 43 років до досягнення особою 45 років
від 54 років до досягнення особою	включно - 10 років
59 років включно - 10 років	від 46 років до досягнення особою 48 років
	включно - 11 років
	від 49 років до досягнення особою 51 років
	включно - 12 років
	від 52 років до досягнення особою 55 років
	включно - 13 років
	від 56 років до досягнення особою 59 років
	включно - 14 років

*якщо інвалідність настала і період проходження строкової військової служби або внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року, то пенсія по інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу.

Визначено три групи інвалідності. Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який вона встановлюється, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством. Пенсія по

інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Залежно від групи інвалідності пенсія по інвалідності призначається в таких розмірах:

особам з інвалідністю I групи - 100 відсотків пенсії за віком;

особам з інвалідністю II групи - 90 відсотків пенсії за віком;

особам з інвалідністю III групи - 50 відсотків пенсії за віком.

До пенсії по інвалідності встановлюються надбавки (на догляд, на утриманців), підвищення, додаткові пенсії, пенсія за особливі заслуги перед Україною, у разі якщо особа має на них право відповідно до чинного законодавства.

- пенсія у зв'язку з втратою годувальника

Відповідно до статті 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [58] пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності, а в разі смерті особи, яка виконала функцію донора анатомічних матеріалів людини, пенсіонера або осіб, зазначених у частині другій статті 32 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [58], а також у разі смерті (загибелі) особи внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час Революції Гідності з 21.11.2013 по 24.02.2014 рр., – незалежно від тривалості страхового стажу. При цьому дітям пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Стосовно розміру пенсії у зв'язку з втратою годувальника, то пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірі: на одного

непрацездатного члена сім'ї – 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками; дітям-сиротам пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається у відповідних розмірах виходячи з розміру пенсії за віком кожного з батьків. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого годувальника вважається непрацездатним згідно із частиною другою статті 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цього Закону, – довічно.

До соціальних послуг, передбачених цим Законом, належить допомога на поховання пенсіонера. У разі смерті пенсіонера особам, які здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання пенсіонера в розмірі двомісячної пенсії, яку отримував пенсіонер на момент смерті. Відповідно до ст. 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [58] сума пенсії, що належала пенсіонерові і залишилася недоотриманою у зв'язку з його смертю, виплачується - по місяць смерті включно членам його сім'ї: працездатним, які проживали разом з пенсіонером на день його смерті, і непрацездатним, зазначеним у частині другій статті 36 цього Закону, які знаходилися на його утриманні, незалежно від того, проживали вони разом із померлим чи ні.

- Пенсії внутрішньо переміщених осіб

Право внутрішньо переміщених осіб на пенсійне забезпечення визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [68] та відповідними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України. Статтею 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено, що факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 №509) [69], що діє безстроково, крім випадків,

передбачених статтею 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Підставою для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є проживання на території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 цього Закону, на момент їх виникнення.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» (зі змінами) [70] передбачено, що призначення, відновлення та продовження виплати пенсій внутрішньо переміщеним особам здійснюються територіальними органами Пенсійного фонду України на підставі відомостей, що містяться в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб. Виплата (продовження виплати) пенсій, що призначені зазначеним особам, здійснюється через рахунки та мережу установ і пристроїв акціонерного товариства Державний ощадний банк України з можливістю отримання готівкових коштів і проведення безготівкових операцій через мережу установ і пристроїв будь-яких банків тільки на території населених пунктів, де органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі.

Виплата пенсій та соціальні виплати особам з інвалідністю I групи та іншим особам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, за їх письмовою заявою можуть здійснюватися акціонерним товариством «Укрпошта» з доставкою за фактичним місцем проживання/перебування таких осіб.

Під час звернення внутрішньо переміщеної особи із заявою про призначення, відновлення чи продовження виплати пенсії та документом, що посвідчує особу, територіальні органи Пенсійного фонду України ідентифікують особу заявника, фіксують місце і час її звернення, порівнюють отримані дані з даними, що обробляються в базах даних Пенсійного фонду України, з урахуванням даних Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Дія платіжних карток установлюється на

строк до трьох років за умови проходження фізичної ідентифікації клієнта в установах акціонерного товариства Державний ощадний банк України кожні шість місяців. Ця умова не застосовується на період дії карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19 та протягом 30 днів з дня відміни карантину.

- пенсії військовослужбовцям

Умови, розміри і порядок пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб визначаються Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 № 2262-ХІІ. [71]

За видами пенсії військовослужбовців поділяються за вислугу років (після звільнення зі служби, незалежно від віку, при наявності календарної вислуги 25 років і більше; при досягненні на день звільнення зі служби 45-ти річного віку, за наявності 25 років і більше страхового стажу з яких не менше 12 років 6 місяців становить служба в силових структурах), по інвалідності (після звільнення зі служби незалежно від віку та тривалості служби в разі, якщо інвалідність настала в період проходження служби або не пізніше 3-місячного строку після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби) та в разі втрати годувальника.

Вже більше двадцяти років питання накопичування пенсій гостро стоїть на порядку денному держави. Але воно завжди занадто заполітизовано і використовується переважно в період виборчих кампаній.

В 2003 році з прийняттям пенсійної реформи в нашій країні мала запрацювати трирівнева пенсійна система. Але й досі, другий рівень обов'язкові пенсійні накопичення не запроваджений та не працює. Економісти-науковці вказують на низьку фінансову грамотність українців, які не вміють планувати власне майбутнє. Лише дев'ять відсотків застрахованих найманих працівників мають добровільні пенсійні накопичення.

За даними Міністерства соціальної політики за рахунок внесків тринадцяти мільйонів працюючих громадян України пенсії оплачуються одинадцяти мільйонам пенсіонерів. [72] Але солідарна система нормально працює тоді, коли внески сплачують вдвічі більше людей, ніж тих, хто отримує пенсії. У зв'язку з тим, що демографічна ситуація з кожним роком становиться все складніше, народжуваність падає, з часом кількість працюючих по відношенню до пенсіонерів буде тільки зменшуватися. За дослідженнями науковців Інституту демографії ім. Птухи [73] у 2050 році тих, хто сплачує внески буде на два мільйони менше, ніж тих, хто отримує пенсії (9,7 млн. працюючих проти 11,7 млн. пенсіонерів).

В 2016 році майже вдвічі було знижено ставку єдиного соціального внеску. Цим кроком держава хотіла вивести ринок праці із тіні, а вийшло навпаки – до скорочення фінансових можливостей солідарної пенсійної системи. Навантаження на бізнес знизили, а замість отримали недофінансування солідарної системи та пенсії майже 60% пенсіонерів нижче трьох тисяч гривень. Але й ці маленькі пенсії великий тягар для державного бюджету. За рахунок єдиного соціального внеску та коштів з державного бюджету Пенсійний фонд України в минулому 2020 році профінансував 479,3 мільярдів гривень видатків. Це дуже багато! Так, наприклад, всі видатки державного бюджету (1 270 мільярдів гривень) більше видатків Пенсійного фонду лише в два з половиною рази.

- соціальна підтримка громадян

У 2020 році вперше за чотири роки погіршилася економічна ситуація та підвищився рівень бідності, це насамперед пов'язано з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19. За даними першого півріччя 2020 року, рівень бідності за абсолютним критерієм (доходами, нижчими від фактичного прожиткового мінімуму) зріс і становив 28,3 % (25,5 % у першому півріччі 2019 року). Найбільш вразливими соціально-демографічними групами населення є особи пенсійного віку (непрацюючі) та особи віком понад 75 років. Більше ніж третина осіб цієї категорії є бідними

(рівень бідності становить, відповідно, 36,7 % та 35,2 відсотка). Значна кількість сімей тривалий час перебуває у складних життєвих обставинах, найчастіше – спричинених низькими доходами у зв'язку з відсутністю постійної роботи. Найвищими є ризики потрапляння до категорії бідних у домогосподарств із трьома і більше дітьми, а також безробітними особами. У цих групах рівень бідності перевищує середнє значення в Україні (28,3 %) в 1,7–1,9 разу.

З метою створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму до його реальної величини розроблено законодавчі ініціативи щодо комплексного оновлення підходів до його визначення та оптимізації сфер застосування. Бідні сім'ї отримують державну соціальну допомогу, в тому числі фінансову, та соціальні послуги. Для підтримки громадян в умовах карантину, спричиненої коронавірусною хворобою, Уряд посилив соціальний захист населення, зокрема, збільшено розміри соціальних виплат і субсидій на оплату житлово-комунальних послуг. Зокрема, з квітня 2020 року для півтора мільйона українських пенсіонерів, вік яких понад вісімдесят років, було підвищено на 500 гривень, проведено автоматичний перерахунок пенсій для більш ніж 357,0 тисяч працюючих пенсіонерів.

Для підтримки купівельної спроможності громадян, особливо з низьким рівнем доходів, щороку підвищуються розміри державних соціальних стандартів і гарантій, забезпечується своєчасне та у повному обсязі фінансування уже прийнятих рішень щодо соціального захисту населення з урахуванням реальних можливостей державного бюджету.

- субсидії

Ще в 1995 році рішенням Уряду України було започатковано програму житлових субсидій. Вже більше двадцяти років ця програма залишається допомогою малозабезпеченим родинам в оплаті житлово-комунальних послуг та головним механізмом соціального захисту населення в умовах підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги.

Право на отримання житлових субсидій мають сім'ї, у яких плата за житлово-комунальні послуги більше визначеного для них обов'язкового платежу. Обов'язковий відсоток платежу розраховується індивідуально для кожної сім'ї за встановленою формулою і залежить виключно від доходів сім'ї.

Законом України «Про житлово-комунальні послуги» [74] визначено перелік житлово-комунальних послуг, на які надаються житлові субсидії. Наданням житлових субсидій держава відшкодовує витрати на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу. Такі житлові субсидії надаються один раз на рік і призначаються, якщо домогосподарство не отримує комунальну послугу з постачання теплової енергії для централізованого опалення та не використовує природний газ або електричну енергію для індивідуального опалення.

Оформленням субсидій займаються органи соціального захисту населення за місцем реєстрації (фактичного проживання) заявника. Також з 1 січня 2021 р. заяви з необхідними документами приймаються від громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних держадміністрацій. Оформити субсидію можна онлайн на сайті Міністерства соціальної політики. Також заяви з необхідними документами приймаються уповноваженими посадовими особами виконавчого органу сільської, селищної, міської ради відповідної територіальної громади та посадовими особами центру надання адміністративних послуг, які передають їх протягом трьох робочих днів з дати їх надходження відповідному структурному підрозділу з питань соціального захисту населення.

На період карантину спрощено механізм отримання житлової субсидії та заборонено припинення їх надання. У травні 2020 року проведено автоматичне (без звернення громадян) призначення житлової субсидії на наступний період усім домогосподарствам, які отримували її в опалювальному періоді 2019–2020 років.

У законопроекті «Про Державний бюджет України на 2022 рік» [75] передбачено збільшення видатків на надання пільг і житлових субсидій порівняно з показниками цього року на 3,2 млрд гривень. Загальна сума, яку передбачається спрямувати на житлові субсидії, становить 38,4 млрд гривень. При плануванні видатків на фінансування субсидій важливими факторами є кількість одержувачів цього виду соціальної підтримки та розміри нарахованих субсидій, рівень доходів населення та встановлені тарифи на житлово-комунальні послуги. Тому важливим пріоритетом політики Уряду у наступному році є прискорене зростання заробітних плат та інших доходів, особливо соціально вразливих категорій, та збереження діючого рівня тарифів на енергоносії, зокрема теплову енергію.

- соціальна підтримка осіб з інвалідністю

На 01 січня 2021 року загальна кількість осіб з інвалідністю в Україні становила 2,7 млн. осіб. (рис.2.4.)

Загальна чисельність осіб з інвалідністю в Україні станом на 01.01.2021 р. , тис. осіб

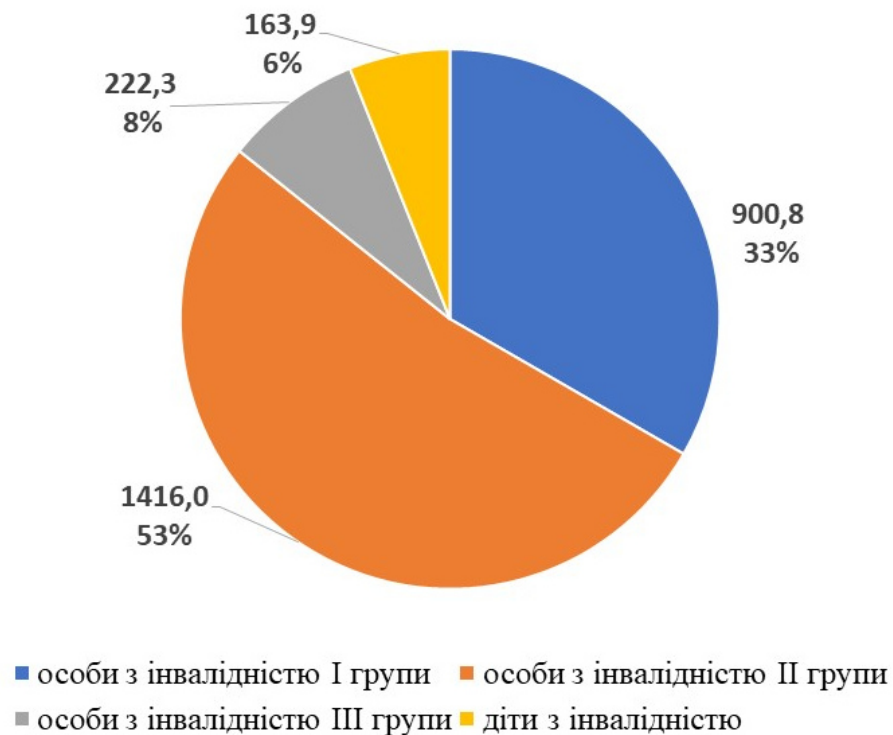

Рис. 2.4. Чисельність осіб з інвалідністю в Україні на 01.01.2021

Міністерство соціальної політики забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Метою такої політики держави є забезпечення дотримання прав та свобод, гарантованих особам з інвалідністю законодавством України та міжнародно-правовими актами. Міністерство проводить роботу щодо створення суспільного середовища рівних можливостей для осіб з інвалідністю та інтеграції їх у суспільне життя.

Соціальний захист осіб з інвалідністю включає: пенсійне забезпечення, компенсації та державну допомогу; отримання пільг, соціальних послуг, санаторне лікування, встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, надання реабілітаційних заходів, забезпечення засобами реабілітації та автотранспортом.

З метою розвитку інклюзивного ринку праці та підвищення рівня працевлаштування осіб з інвалідністю на законодавчому рівні прийнято низку нормативно-правові акти. За період 2020 року було працевлаштовано близько 12 тис. осіб з інвалідністю, 10,8 тис. мали статус безробітного, професійним навчанням було охоплено майже трьох тис. осіб з інвалідністю. Децентралізована модель забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, інших окремих категорій населення проводиться на договірних засадах за принципом «гроші ходять за людиною», що, передбачає виплату матеріальної компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації. Підприємства протезної галузі здійснюють адресну доставку технічних засобів реабілітації безпосередньо особам з інвалідністю.

- сім'я, материнство, дитинство

Основним видом допомоги для малозабезпечених сімей є державна соціальна допомога. Її призначення і виплата здійснюються органами соціального захисту населення районних державних адміністрацій та органами місцевої влади. Фінансування здійснюється за рахунок державного бюджету та органи місцевого самоврядування можуть здійснювати доплати

державної соціальної допомоги, виходячи із затвердженого регіонального прожиткового мінімуму. На виплату державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2020 році було направлено 11,1 млрд. грн. Допомогу фактично близько 342,0 тисяч сімей, середньомісячний розмір допомоги становив 3637,2 грн на сім'ю. [76]

Пільги багатодітним сім'ям: [77]

- 50% знижка плати за користування житлом в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв.м. загальної площі житла на кожного члена сім'ї та додатково 10,5 кв.м. на сім'ю);
- 50% знижка плати за комунальні послугами;
- 50% знижка вартості палива, у тому числі рідкого, в межах норм, визначених законодавством, якщо відповідні будинки не мають центрального опалення.

Пільги дітям з багатодітних сімей:

- безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;
- щорічне медичне обстеження і диспансеризація в державних та комунальних закладах охорони здоров'я із залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування;
- першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;
- безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських міжобласних маршрутів незалежно від відстані та місця проживання;
- безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» [78] (посвідчення дітям з багатодітних сімей видаються з шести років);

- соціальна підтримка дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- удосконалення механізмів допомоги сім'ям з дітьми;
- забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- створення сприятливого середовища для виховання дитини в громаді.
- надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» в межах державної допомоги сім'ям з дітьми (дитячий набір із понад 50 необхідних товарів);
- відшкодування послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»;
- профілактика соціального сирітства, розвиток сімейних форм виховання дітей та форм виховання в умовах, наближених до сімейних;
- програма національного усиновлення;
- організація оздоровлення та відпочинку дітей.

Одним з пріоритетних повноважень регіональної та місцевої влади є створення необхідних умов для покращення стану здоров'я дітей для продовження виховного процесу та роботи щодо запобігання бездоглядності неповнолітніх. Зазначене забезпечується низкою заходів, у тому числі організованим оздоровленням та відпочинком дітей.

В Донецькій області мешкає близько 170 тисяч дітей шкільного віку з яких 78 тисяч діти пільгових категорій. Протягом оздоровчої кампанії 2021 року понад 18 тисяч дітей, в тому числі 14 тисяч пільгової категорії, скористалися послугами оздоровлення та відпочинку.

У поточному році на оздоровлення та відпочинок з обласного бюджету було виділено 30 мільйонів гривень при цьому протягом оздоровчої кампанії видатків було збільшено на суму понад шість мільйонів гривень. З місцевих бюджетів було виділено близько 19 мільйонів гривень. Значні кошти було виділено територіальними громадами як Маріупольська, Краматорська,

Покровська, Бахмутська, Костянтинівська, Нікольська, Дружківська, Добропільська, Мирноградська, Лиманська.

Наразі, відповідальний підхід з боку держави, отримує такий напрямок соціального захисту, як захист прав і свобод людини. Протягом останніх двох років прийнято низку нормативно-правових актів, які дали змогу об'єднати дії та зусилля центральної влади, місцевих органів виконавчої влади, міжнародних та громадських організацій щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах життя суспільства. Затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків [79], Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статті на період до 2025 року [80]. В Україні створюються спеціалізовані служби підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі; забезпечується доступ таких осіб до загальних та спеціалізованих служб підтримки для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги, надання в разі потреби тимчасового притулку для безпечного перебування.

- соціальні послуги

Законом України «Про соціальні послуги» [61] визначено перелік базових соціальних послуг, надання яких забезпечується на місцевому рівні, а також організацію роботи з надання соціальних послуг з установленням строків для розгляду звернень і прийняття рішень.

Розглянемо систему надання соціальних послуг на прикладі Комунальної установи «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг».

У лютому 2021 року рішенням Маріупольської районної ради була створена Комунальна установа «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг». Метою та головним завданням створення Центру є проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини осіб або сімей, які належать до

вразливих груп населення та надання особам та сім'ям комплексу соціальних послуг, яких вони потребують з метою подолання складних життєвих обставин. Це комплексний заклад соціального захисту, структурні підрозділи якого проводять соціальну роботу та надають соціальні послуги мешканцям на територіях Сартанської селищної та Кальчицької сільської громад Маріупольського району, у тому числі у віддалених населених пунктах та в селах на лінії зіткнення.

Центр здійснює свою діяльність на принципах адресності та індивідуального підходу до кожної людини, доступності та відкритості, добровільного вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг, гуманності, комплексності, максимальної ефективності використання бюджетних коштів, законності, соціальної справедливості, забезпечення конфіденційності, дотримання державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил.

Відповідно до державних стандартів комунальна установа надає 10 видів соціальних послуг на безоплатній основі сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, особам з інвалідністю, самотнім громадянам похилого віку, у яких не має працездатних рідних, які можуть забезпечити їм догляд і допомогу та на платній основі громадянам, середньомісячний сукупний дохід яких перевищує 2 прожиткові мінімуми, але не перевищує 4 прожиткові мінімуми для відповідної категорії осіб. Утримання Центру здійснюється за рахунок районного, частки бюджетів об'єднаних територіальних громад на умовах співфінансування та інших джерел фінансування.

Станом на 15.10.2021 року на обліку у відділеннях Центру перебуває 1125 громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

В структурі районного Центру надання соціальних послуг є мобільна бригада соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від

домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, психологи, фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники.

До складу мобільної бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі входять психолог, фахівець із соціальної роботи, водій.

Аналіз роботи мобільної бригади представлено на рис.2.5.

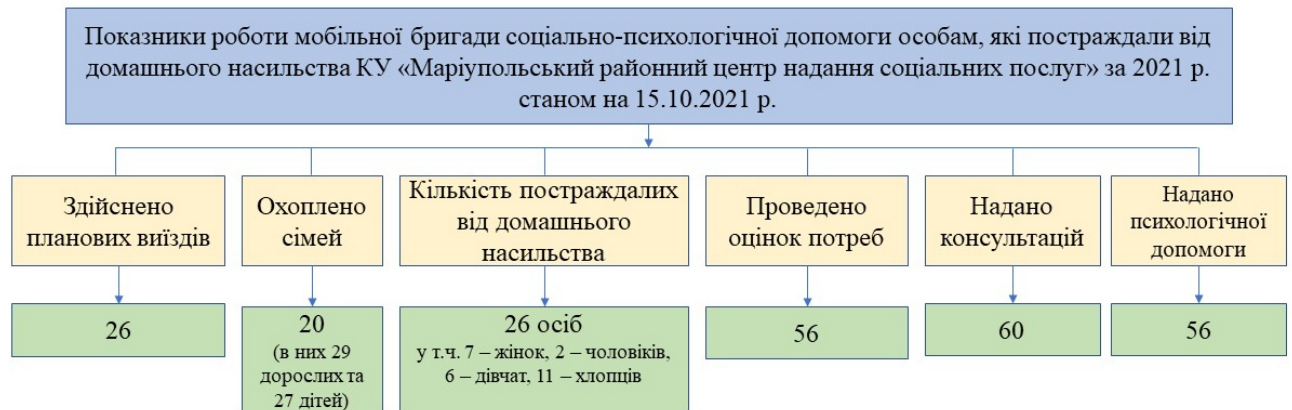

Рис. 2.5. Аналіз роботи мобільної бригади соціально-психологічної допомоги КУ «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг»

В рамках взаємодії суб'єктів соціальної роботи, які здійснюють свою діяльність на території громади, до роботи мобільної бригади постійно залучаються спеціалісти служби у справах дітей, представники національної поліції, представники закладів охорони здоров'я, старости сіл, які здійснюють спільні рейди в сім'ї по яким надходили повідомлення про порушення прав дитини та насилля у родині.

Відповідно до Державних стандартів соціальних послуг [81] Центром соціальний супровід сімей/осіб які перебувають у складних життєвих обставинах; інформування; консультування; соціальна профілактика; представництво інтересів; екстрене (кризове) втручання; соціальна інтеграція та реінтеграція; соціальна адаптація; соціальний супровід сімей у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Вказані послуги отримують вразливі групи населення, особи, сім'ї та діти, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги. Всього на середину жовтня 2021 року фахівцями Центру було

надано 1676 соціальних послуг (рис.2.6.). Середнє навантаження по соціальному обслуговуванню громадян на одного фахівця склало 3221 осіб (виходячи із розрахунку кількості населення громади в 2021 році). Здійснено 922 візити у сім'ї, які перебувають під соціальним супроводом. Середня навантаженість на 1 фахівця 34 сім'ї.

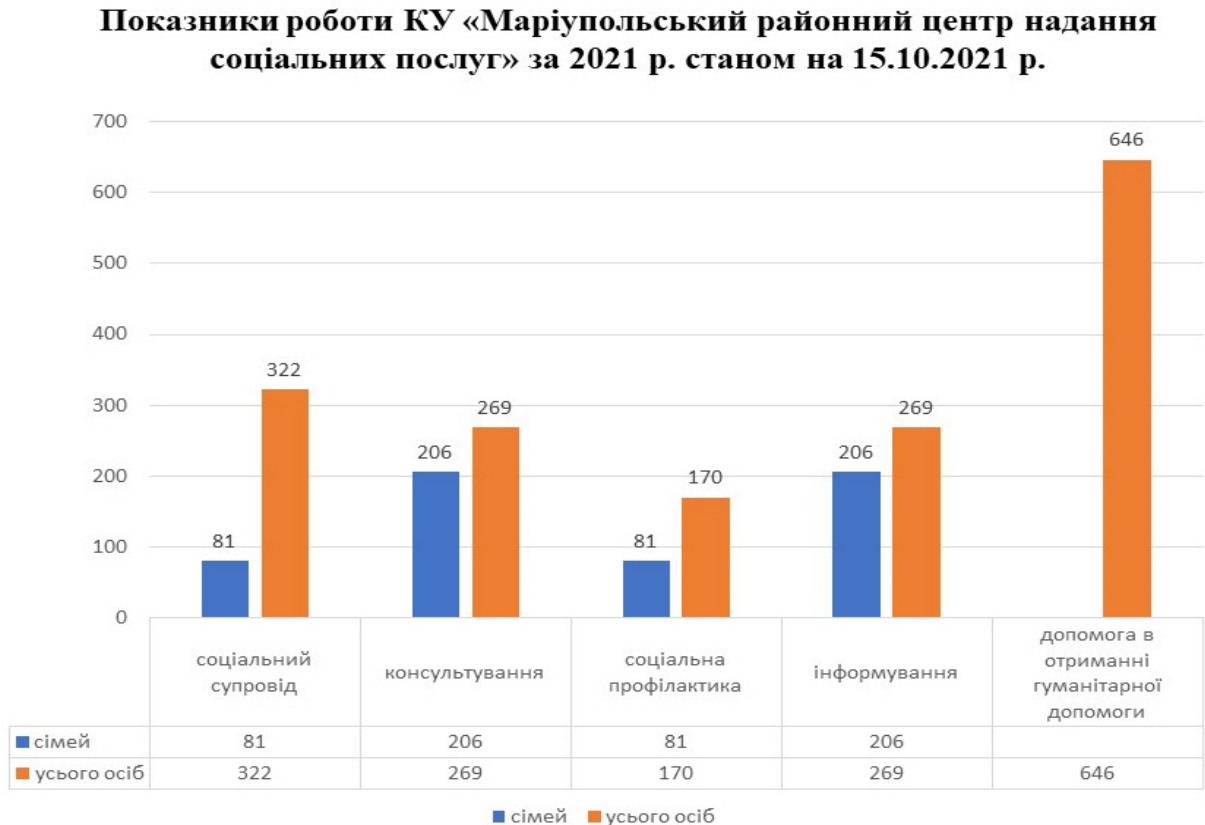

Рис.2.6. Показники надання соціальних послуг КУ «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг»

Також спеціалістами відділу соціальної допомоги надається допомога вдома за місцем проживання (у тому числі натуральної та грошової допомоги) відповідно до Державного стандарту.

Цю послугу у відділу отримують особи похилого віку, особи з інвалідністю, особи з тяжкими формами захворювання (у тому числі до встановлення). За період з квітня по серпень 2021 року соціальну послугу догляд вдома отримали 123 особи даної категорії. В середньому, навантаження на одного працівника складає - 13 осіб, при нормативі - 6 осіб

у сільській місцевості. Відвідування підопічних здійснюється соціальними працівниками відповідно до затверджених графіків 2 рази на тиждень. Всього за звітний період здійснено 5950 відвідувань. Основні види послуг, які надаються фахівцями КУ «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг» за місцем проживання представлено на рис.2.7.

Основні види послуг, які надавалися КУ «Маріупольський районний центр надання соціальних послуг» за період 2021 р. станом на 15.10.2021 р.

Рис.2.7. Надання видів послуг за місцем проживання

На базі Центру функціонує банк одягу, взуття, та інших побутових речей, до якого жителі громад безкоштовно передають різний одяг, взуття, іграшки, дитячі коляски, ковдри та інші речі, які у подальшому, за потреби, безкоштовно передаються багатодітним, малозабезпеченим родинам, особам похилого віку та особам з інвалідністю, а також особам, що опинилися в складних життєвих обставинах.

В 2022 році планується збільшення переліку платних послуг та послуг на безоплатній основі, згідно державних стандартів, розширення території на яку поширюється робота Центру, підвищення кваліфікації фахівців.

Таким чином, основні напрями державної політики у сфері соціального захисту населення України включають в себе пенсійне

забезпечення (пенсії за віком, військовослужбовців, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, пенсії внутрішньо переміщених осіб), соціальна підтримка та допомога осіб з інвалідністю та малозабезпечених осіб або сімей, надання субсидій, захист прав і свобод людини, протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі, протидія торгівлі людьми, надання соціальних послуг, підтримка материнства та дитинства.

Для цього держава використовує інструменти матеріального забезпечення економічно активного населення шляхом соціального страхування, регулювання пенсій, стипендій, мінімального рівня оплати праці, встановлення прожиткового мінімуму, державні програми дотацій і житлових субсидій, надання соціальних допомог при народженні дитини, допомоги сім'ям з дітьми, особам з інвалідністю, допомоги по безробіттю, особам, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС, на поховання тощо, надання пільг у користуванні транспортом для пенсіонерів, осіб з інвалідністю, індексації вкладів громадян. Таким чином, система соціального захисту – це інтегрована цілісність соціального страхування, соціальних послуг, соціальної допомоги, а також соціальних гарантій, що орієнтовані на забезпечення сталого людського розвитку.

2.3 Проблемні питання у сфері соціального захисту населення України

За даними дослідження Центру аналізу публічних фінансів та публічного управління при Київській школі економіки [76] в Україні громадянам надається широкий спектр соціальної підтримки, на які припадає 25% коштів державного бюджету. Однак ефективність цих витрат ставиться під сумнів багатьма дослідниками та експертами. Однією з ключових причин неефективності системи соціальної підтримки є складна законодавча

конструкція, яка призводить до численних дублювань інструментів соціальної підтримки, нерівномірності рівня підтримки громадян.

Найбільшу кількість видів соціальної підтримки українське законодавство передбачає для осіб з інвалідністю, родин з дітьми та громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Втім, кількість видів допомог, передбаченої законодавством, не завжди трансформується в ефективність соціальної підтримки, - частина такої допомог є дрібними і не можуть мати значний ефект на добробут родини, кількість задекларованих пільг, не завжди говорить про якість наданих. [76]

Для малозабезпечених сімей існує шістнадцять видів пільг. У той же час допомога малозабезпеченим через складний механізм розрахунку сукупного доходу має виключно низький відсоток домогосподарств. Така ситуація також пов'язана з тим, що розмір допомоги безпосередньо пов'язаний з нижчим від фактичного рівня прожиткового мінімуму для окремих категорій громадян.

Розглянувши та проаналізувавши систему соціального захисту в Україні, складові та інструменти системи, розібравши види соціальних послуг, можемо зробити висновки та визначити типові проблеми, які потребують вирішення, задля підвищення ефективності державної соціальної підтримки.

Перелік типових проблем у сфері соціальної політики України приведено на рис.2.8.

Типові проблеми соціального захисту, які потребують вирішення, задля підвищення ефективності державної соціальної підтримки	● Завеликий перелік категорій пільговиків та завелика кількість самих пільг, видів соціальної допомоги та підтримки
	● Відсутній єдиний реєстр пільговиків, які отримують різні види пільг та допомог, тобто різні види соціальної підтримки)
	● Відсутній уніфікований реєстр допомог
	● Розсіювання відповідальності та дублювання різними органами влади однакових за змістом та спрямуванням, але різних за формою та розміром допомог
	● Нерівномірний обсяг допомог (особи з інвалідністю в наслідок війни та чорнобильці отримують найбільшу кількість допомог від держави, в той же час самотні матері менше за всіх захищені державою)
	● Законодавчо занижений прожитковий мінімум до якого прив'язана значна частина соціальних допомог
	● Передбачена законодавством велика кількість дрібних, невеликих за обсягом грошових допомог, які не мають суттєвого впливу на добробут родин
	● Ненадання допомог, передбачених законодавством, у зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування
	● Застарілість значної кількості допомог

Рис.2.8. Перелік типових проблем соціального захисту

Типові проблеми соціального захисту, які потребують вирішення, задля підвищення ефективності державної соціальної підтримки	● Низькі доходи значної частини населення, високий рівень бідності
	● Невідповідність розміру прожиткового мінімуму його реальному рівню
	● Малоефективна система державної підтримки мотивації працездатного безробітного населення до пошуку роботи
	● Неспроможність великої кількості населення оплачувати рахунки за житлово-комунальні послуги, високі тарифи та низькі доходи
	● Низький рівень пенсійного забезпечення більшості громадян
	● Дефіцит бюджету Пенсійного фонду України
	● Непрацюючий другий рівень пенсійної системи, низький рівень участі зайнятого населення у формуванні накопичувальної системи пенсійного страхування
	● Низька спроможність територіальних громад (насамперед сільських та селищних) своєчасного виявлення дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах
	● Існуюча система інституційного догляду та виховання дітей не відповідає реальним потребам дітей та сімей з дітьми
	● Недостатній кадровий потенціал для ефективної підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та системи спеціалізованих служб реагування на випадки насильства
	● Вартість одних та самих соціальних послуг може суттєво відрізнятися для органів влади по регіонах України

Продовження рис.2.8. Перелік типових проблем соціального захисту

При децентралізації вектор отримання соціальної послуги змінено і перенесено на рівень територіальних громад. В кожній територіальній громаді необхідно відповідально та якісно організувати визначення потреб

населення громади в соціальних послугах. Таке визначення повинно проводитись щороку із залученням інститутів громадянського суспільства.

В системі пенсійного забезпечення потрібно зрештою запровадити обов'язкові пенсійні накопичення таким чином, щоб це стимулювало їх розвиток та зрештою перейти до збалансованої трирівневої пенсійної системи і удосконалювати її вже на практиці, а не в теорії. Підвищення рівня пенсійного забезпечення шляхом проведення щорічної індексації пенсій позитивно відобразиться на добробуті людей похилого віку та в цілому на їх ставленні до системи.

На прикладі Донецької області можемо зробити висновки щодо показників ефективності в системі надання соціальних послуг. Буде збільшення кількості територіальних громад, на територіях яких будуть утворені центри соціальних послуг, які надають базові соціальні послуги та підвищення кваліфікації соціальних працівників, які працюють у сфері соціальної роботи в територіальних громадах. Також необхідно переглянути штатні розписи комунальних закладів надавачів соціальних послуг та обсяг їх фінансування, з метою введення додаткових штатних одиниць соціальних робітників, тому що в багатьох територіальних громадах спостерігається тенденція перевищення навантаження на соціальних робітників територіальних центрів, які надають догляд вдома, що призводить до погіршення якості надання соціальних послуг.

В системі соціального захисту осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю вкрай важливим для усунення бар'єрів є надання особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю транспортних послуг через спеціально створені служби перевезень "Соціальне таксі". Особам з інвалідністю, які потребують за медичними показниками послуг з комплексної реабілітації, при відсутності на території громади реабілітаційної установи, необхідно забезпечити надання відповідних послуг шляхом укладання договору про співробітництво з іншими територіальними громадами, які мають такі установи.

Таким чином, проблемними питаннями у сфері соціального захисту населення України є неповне виконання взятих державою зобов'язань у сфері соціального захисту населення. Млява соціальна політика лише посилює суперечності економіки, гальмує розв'язання проблем соціальної сфери і загалом поглиблює економічну кризу. Є необхідність комплексного оновлення підходів щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму до його реальної величини.

Основними проблемами соціального захисту, які потребують вирішення, задля ефективності державної соціальної політики є: низькі доходи значної частини українців, високій рівень бідності, високі тарифи, неспроможність оплачувати рахунки за житлово-комунальні послуги, низький рівень пенсійного забезпечення більшості громадян, дефіцит бюджету Пенсійного фонду, непрацюючий накопичувальний рівень пенсійної системи, зavelикий перелік пільговиків, зavelика кількість пільг, соціальних допомог, відсутність єдиного реєстр пільговиків, пільг та допомог, надавачів соціальних послуг, розсіювання відповідальності та дублювання різними органами влади однакових за змістом та спрямуванням, але різних за формою та розміром допомог, нерівномірний обсяг допомог, застарілі види пільг, ненадання допомог, передбачених законодавством у зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування, малоефективна державна політика щодо мотивації працездатного безробітного населення до пошуку роботи, низька спроможність територіальних громад щодо виконання повноважень переданих з центрального рівня на місцевий в рамках децентралізації, кардинальна різниця в вартості одних та самих соціальних послуг в різних регіонах України (різний підхід місцевої влади до розцінок на платні послуги соціального характеру), недостатній кадровий потенціал для ефективної підтримки сімей з дітьми, осіб та сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах, недостатність системи спеціалізованих служб щодо реагування на випадки насильства.

Задля вирішення проблемних питань соціального захисту є необхідність у виробленні чіткої стратегії підвищення дієвості й економічної ефективності інститутів соціального захисту населення, активізація державного управління, координація всіх сфер підприємництва й господарської діяльності державних і недержавних, комерційних та некомерційних організацій. Державі у напрямку соціальної політики потрібно провести законодавчі зміни у системі соціального захисту, зробити єдині реєстри допомог, пільговиків, надавачів послуг, виключити з переліку виплат і пільг архаїчні виплати та пільги. В системі соціальної підтримки громадян з низькими доходами необхідно удосконалити порядок призначення житлових субсидій, надання фінансової підтримки громадянам для відкриття власної справи, створити передумови для підвищення розміру прожиткового мінімуму, розміру державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій до реальної величини.

РОЗДІЛ 3

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1 Стратегічні цілі держави та пріоритети розвитку у сфері соціального захисту населення та соціального забезпечення громадян

Беручи до уваги потреби людини, держава має формувати такий економічний та соціальний порядок, який буде основою для реалізації свободи особистості, гарантом реалізації права громадян на індивідуальний розвиток та соціальну захищеність.

Демографічна криза (2010 рік – 46 млн., 2021 – 41,6 млн.) [73], агресія Російської Федерації, окупація частини Донецької та Луганської областей, Криму, епідемічна ситуація, яка склалася у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби, негативно впливають на важливі для українців сфери життя: освіту, медицину, науку, культуру, спорт та насамперед соціальну підтримку громадян.

Наразі Україна займає 74-ту сходинку серед 189 країн світу з індексом людського розвитку 0,779. [82] Згідно з індексом, середня очікувана тривалість життя українців становить 72,1 року. Індекс валового національного доходу на душу населення становить 13 216 доларів США.

Розвиток людини потребує особливої уваги з боку держави. Це має стати одним з головних її пріоритетів. Стратегічні цілі України щодо державної соціальної політики полягають в реалізації місії, спрямованої на підвищення рівня життя українців, підвищення соціальних стандартів, якості надання підтримки та допомоги особам та сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах, забезпечення гідної старості, створення належних умов для осіб з інвалідністю для інтеграції у суспільне життя, захист прав та

інтересів дітей, сприянню їх вихованню в сімейному середовищі, забезпечення рівних прав жінок та чоловіків.

Стратегічні цілі та напрямки держави, у тому числі у сфері соціального захисту населення та соціального забезпечення громадян України (рис.3.1.) закріплені на законодавчому рівні Рішенням Ради національної безпеки та оборони від 14 травня 2021 року та введені в дію Указом Президента України від 02 червня 2021 року №225/2021 та носять назву Стратегія людського розвитку (далі - Стратегія). Під час розроблення Стратегії було враховано проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року №70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. [83]

Рис. 3.1. Стратегічні напрямки у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення

Основний меседж щодо стратегічних цілей держави стосовно соціальної політики на найближчі роки - це зростання рівня життя, активізація зайнятості, забезпечення соціальної підтримки населення, пенсійне забезпечення, посилення адресної соціальної допомоги, розвиток системи надання адміністративних та соціальних послуг, інтеграція осіб з інвалідністю у суспільне життя, запровадження нової системи забезпечення та захисту прав дітей, підтримка сімейних цінностей, адаптація та психологічна реабілітація ветеранів війни та членів їх сімей, дотримання прав внутрішньо переміщених осіб.

Мета 1. Зростання рівня життя. [83]

Першочергові кроки щодо реалізації цілей сприяння становленню середнього класу:

- поетапне підвищення стандартів заробітної плати, зокрема у бюджетній сфері;
- погашення заборгованості з виплати заробітної плати та запобігання виникненню такої заборгованості у майбутньому;
- спрощення умов ведення малого бізнесу та мікробізнесу;
- ліквідація непрозорих схем перевірок та звітування, зведення до мінімуму особистих контактів з організаціями, що здійснюють контроль;
- приведення національного трудового законодавства до відповідності міжнародним принципам державного захисту трудових прав населення;
- підвищення рівня оплати праці та створення умов для цього;
- створення необхідних державних стимулів та умов щодо незадекларованої праці;
- формування та популяризація системи цінностей, що об'єднують середній клас та асоціюються із їх способом життя.

Мета 2. Активізація зайнятості населення. [83]

Першочергові завдання щодо стимулювання населення до економічної активності та сприяння його продуктивній зайнятості:

- створення механізму ефективного та швидкого пошуку роботи;
- підтримка осіб у організації та створенні власної справи та декларуванні професійної самозайнятості;
- посилення контролю за роботою підприємств та відповідальність за порушення у сфері зайнятості та оплати праці;
- гарантування розвитку неформальної освіти та професійної кваліфікації, постійне професійне навчання співробітників та залучення для цього приватних інвестицій;

- економічна реінтеграція та повернення в Україну трудових мігрантів;
- увага до зайнятості людей похилого віку та осіб з інвалідністю, та їх соціальної інтеграції.

Мета 3. Удосконалення системи державних соціальних стандартів та гарантій. [83]

Першочергові задачі щодо реалізації мети:

- впровадження Національної стратегії зі створення безбар'єрного середовища в Україні;
- впровадження сучасної методології до визначення прожиткового мінімуму;
- застосування прожиткового мінімуму для визначення державних соціальних гарантій;
- впровадження програм зайнятості, особливо що стосується виведення осіб та сімей зі складних життєвих обставин;
- створення умов та забезпечення цифровізації соціальних виплат і послуг;
- узгодження та приведення до відповідності системи управління сферою соціальної підтримки зважаючи на процеси децентралізації.

Мета 4. Зростання рівня пенсійного забезпечення. [83]

Першочергові кроки щодо реалізації завдань та цілей:

- збільшення рівня пенсійного забезпечення шляхом проведення щорічної індексації пенсій;
- впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення;
- стимулювання до сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- створення автоматизованого механізму призначення пенсії за віком;
- збільшення кількості послуг, що надаються населенню Пенсійним фондом України.

Мета 5. Посилення адресності надання соціальної підтримки. [83]

Першочергові завдання для реалізації мети:

- запровадження уніфікованого підходу до призначення житлових субсидій домогосподарствам;
- запровадження державного контролю за дотриманням законодавства під час надання соціальної підтримки;
- контроль за належним функціонуванням Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;
- створення належної фінансової та технічної можливості надання електронних комунікаційних послуг вразливим соціальним групам населення;
- стимулювання розвитку ринку соціальних послуг, у тому числі механізми розвитку недержавного сектору надавачів соціальних послуг.

Мета 6. Розвиток системи надання адміністративних та соціальних послуг безпосередньо у територіальних громадах. [83]

Першочергові кроки щодо реалізації основних завдань для реалізації мети:

- створення максимальної доступності мешканців до адміністративних і соціальних послуг;
- створення електронних сервісів, задля того, щоб органи місцевого самоврядування виконували функції фронт-офісу у сфері соціального захисту населення;
- організація належного прийому документів та заяв відповідними службами та посадовими особами виконавчого органу ради у сфері соціальної підтримки;
- організація належного управління та контролю на усіх етапах надання соціальних послуг громадянам;
- створення умов для надання соціальних послуг за місцем мешкання;
- забезпечення вразливих груп населення необхідними соціальними послугами;

- розширення меж діяльності соціальних працівників у найвіддаленіші населені пункти громад задля попередження та профілактики складних життєвих ситуацій та якомога швидкого реагування;

Мета 7. Забезпечення інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя. [83]

Першочергові задачі для реалізації мети:

- створення всебічних умов для працевлаштування осіб з інвалідністю;
- підтримка осіб з інвалідністю, що виявили бажання до само зайнятості, допомога в організації власної справи;
- адаптація під сьогодення системи надання реабілітаційних послуг особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю;
- забезпечення на всіх етапах реабілітації осіб з інвалідністю технічними та іншими необхідними засобами;

Мета 8. Формування якісно нової системи захисту прав дітей. [83]

Першочергові кроки та завдання для реалізації мети:

- створення та підтримка діяльності в кожній громаді служби у справах дітей;
- деінституалізація (влаштування дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування у сімейні форми виховання (дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, під опіку, піклування));
- обов'язкове забезпечення житлом за кошти державного та місцевих бюджетів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- створення механізму виявлення порушень прав дітей та реагування на них;
- забезпечення адміністративної та кримінальної відповідальності батьків, інших законних представників дітей за невиконання ними встановлених законом обов'язків із догляду за дитиною;
- створення умов для формування відповідального батьківства;
- розвиток національного усиновлення, забезпечення проходження обов'язкового навчання кандидатами в усиновлювачі.

Мета 9. Формування та підтримка сімейних цінностей. [83]

Першочергові завдання щодо реалізації мети:

- сприяння формуванню відповідального ставлення до батьківства;
- створення відповідної програми та запровадження в закладах освіти занять зі статевого виховання молоді;
- створення програми підготовки до подружнього життя у закладах освіти;
- перегляд законодавчої бази з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Мета 10. Дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. [83]

Першочергові кроки та задачі для реалізації мети:

- створення та наповнення фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб та житлового фонду соціального призначення для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб;
- контроль за дотриманням прав на належне пенсійне забезпечення внутрішньо переміщених осіб та осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях України;
- створення механізму захисту людей похилого віку, що залишились самі, внаслідок внутрішнього переміщення;
- розробка заходів щодо соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;
- психологічна та соціальна підтримка дітей, що опинились у новому освітньому середовищі після внутрішнього переміщення;
- забезпечення належного обслуговування внутрішньо переміщених осіб у закладах охорони здоров'я без обмежень порівняно з іншими особами;

- перегляд основних підходів виходячи із сьогодення до надання внутрішньо переміщеним особам державної цільової підтримки для здобуття освіти;
- підтримка внутрішньо переміщених осіб державою для занять фізичною культурою і спортом.

Мета 11. Забезпечення послугами із професійної адаптації та психологічної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей. [83]

Першочергові кроки реалізації мети:

- створення умов для здобуття освіти ветеранам війни та членам їх сімей;
- створення умов для підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями ветеранів війни та членів їх сімей;
- сприяння розвитку та всебічна допомога у підприємстві серед ветеранів війни та членів їхніх сімей;
- адаптація та перекваліфікація військової кар'єри ветеранів війни на цивільну;
- створення умов для залучення ветеранів війни та членів їхніх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни до заходів фізкультурно-спортивної реабілітації, ресоціалізації, здобуття нових знань і компетентностей для забезпечення власної економічної самостійності;
- створення системи психологічної допомоги та адаптації ветеранам війни та членам їхніх сімей, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни;
- створення механізмів моніторингу потреб у медико-психологічних, психологічних і соціальних послугах ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни;

- адаптація до сьогодення системи психологічних послуг, що надаються ветеранам війни та членам їхніх сімей;
- створення системи фізкультурно-спортивної реабілітації для ветеранів війни та членів їхніх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, незалежно від місця проживання;
- створення всебічних умов підвищення якості усіх реабілітаційних послуг, що надаються ветеранам війни та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни.

Стратегія держави у сфері соціального захисту та соціальної допомоги, основні напрямки профільного Міністерства соціальної політики націлені на перезавантаження усієї системи та повного видозмінення та підходу до ролі держави в цій сфері. Ефективність реалізація Стратегії, її цілей та задач, буде забезпечуватися шляхом поетапного планування кожні два роки заходів та моніторингу результатів з широким залученням громадськості та міжнародних інституцій. Реалізація Стратегії людського розвитку планується за кошти державного та місцевих бюджетів, кошти Пенсійного фонду України, фондів державного соціального страхування, міжнародної допомоги, у тому числі технічної, позики міжнародних фінансових організацій та з інших джерел, які не заборонені національним законодавством.

Визначені основні індикатори реалізації Стратегії (рис.3.2.), які дозволять проводити моніторинг та корегувати її виконання.

Індикатори успішної реалізації стратегії	Достойний рівень зарплат, зокрема у бюджетній сфері	Доходи та рівень життя
	Зменшення істотної різниці доходів між найбагатшими та найбіднішими верствами населення	
	Зростання розміру прожиткового мінімуму до реальної величини	
	Зростання надходжень до Пенсійного фонду України ЄСВ	
	Збільшення суб'єктів малого підприємництва	Зайнятість населення
	Зменшення кількості безробітних	
	Вагоме зменшення неофіційно зайнятого населення (менш як 15%)	
	Зростання рівня соціальних гарантій	Соціальні гарантії
	Збільшення кількості надання адміністративних та соціальних послуг через ЦНАПи або Єдиний державний вебпортал	
	Збільшення кількості соціальних фахівців, що працюють в органах місцевого самоврядування	
	Зростання кількості надавачів соцпослуг недержавного сектору, залучених до надання соцпослуг за бюджетні кошти	
	Забезпечення територіальних громад основними механізмами надання базових соцпослуг	
	Зменшення кількості малозабезпечених сімей та бідних осіб серед усіх соціальних груп населення	
	Зростання кількості працівників та samozайнятих осіб з числа осіб з інвалідністю	Інтеграція у суспільство осіб з інвалідністю
	Забезпечення технічними засобами та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю	Дотримання прав дітей
	Створення безпечного догляду і виховання кожної дитини в сімейному чи наближеному до сімейного середовища	
	Захист прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб	Права переселенці
	Забезпечення доступу до мережі Інтернет вразливим соціальним групам населення	Диджитал

Рис.3.2. Індикатори реалізації Стратегії людського розвитку

Таким чином, стратегічні цілі держави у сфері соціального захисту населення та соціального забезпечення громадян включають в себе гідне пенсійне забезпечення, удосконалення системи державних соціальних стандартів та гарантій., ефективну соціальну підтримку громадян, у тому числі тих, хто знаходиться в складних життєвих обставинах., надання якісних соціальних послуг за принципом «гроші ходять за людиною», зміцнення сімейних цінностей, посилення захисту прав дітей, підтримка осіб з інвалідністю та інтеграція їх в суспільне життя, захист прав і свобод людини, підтримка та реабілітація ветеранів та внутрішньо переміщених осіб, активізація зайнятості населення, надання якісних адміністративних послуг в сфері соціального захисту.

Модернізація державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення громадян націлені на перезавантаження усієї системи та повного видозмінення та підходу до ролі держави в цій сфері. Ефективна реалізація державної стратегії, її цілей та задач повністю перезавантажить систему соціального захисту та введе її на європейський рівень.

3.2 Цифрова трансформація соціальної сфери в Україні

За даними Міністерства фінансів України держава на всіх соціальних виплатах щороку втрачає близько шістдесяті млрд. гривень через різні «темні» схеми та «мертві» душі. Це складає близько 16,5% усіх соціальних виплат. Через складні непрозорі процедури розподілу соціальних видатків, великий роздутий бюрократичний апарат, величезний паперовий документообіг та паперові архіви, відсутність інформування про свої соціальні права ускладнена доступність громадян до отримання соціальної підтримки від держави (рис.3.3).

Рис.3.3. Основні проблеми соціальної сфери в розрізі видатків держави

Тому в 2020 році Міністерство соціальної політики та Міністерство цифрової трансформації розробили та презентували Стратегію цифрової трансформації соціальної сфери [84]. Повний перехід до цифрової держави розраховано реалізувати до 2024 року. Головна мета проекту розробити Єдиний реєстр осіб, які отримують соціальні пільги. Наразі в Україні більш сотні різноманітних реєстрів, що належать різним структурам, які не об'єднані між собою та не мають автоматизованого обміну інформацією.

Ключові підходи до цифрової трансформації соціальної сфери полягають у наступному (рис.3.4.).

Рис.3.4. Ключові підходи до цифрової трансформації соціальної сфери

Єдина інформаційна система соціальної сфери повинна об'єднати усі соціальні установи, процеси в яких стануть автоматизовані та прозорі, а бюджетні соціальні пільги будуть отримувати саме ті, хто їх потребує.

Також Стратегія цифрової трансформації передбачає створення єдиного соціального реєстру отримувачів та надавачів соціальних послуг, фронт-офісів та бек-офісів на базі ЦНАП, об'єднаних територіальних громад, поштових відділеннях та банківських установах для більшої доступності громадян до отримання соціальних послуг. Через «Соціальне казначейство» планується автоматизація усіх виплат, а кошти відразу будуть нараховуватися на банківські рахунки отримувачів соціальних виплат, а через Портал Дія буде налагоджена інформаційна взаємодія з Єдиним соціальним реєстром.

Прийняття Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери важливий крок для держави, перехід зовсім на новий рівень стандартів. Цифрова трансформація дозволить побороти корупцію в соціальній сфері, підвищить якість надання адміністративних послуг соціального характеру. Впровадження стратегії повинна зробити соціальну сферу більш прозорою, оптимізує адміністративні та бюджетні видатки держави. Завдяки оцифруванню послуг та адмініструванню усіх видів державної соціальної підтримки Єдина інформаційна система соціальної сфери підвищить ефективність соціального захисту населення.

Також в рамках «цифрової держави» у сфері соціального захисту населення вже запроваджено багато проєктів, які успішно реалізуються в Україні.

Затверджена Національна стратегія зі створення безбар'єрного простіру в Україні на період до 2030 року [85]. Стратегія передбачає шість основних напрямків формування безбар'єрності: фізична та освітня, економічна та суспільна, інформаційна та цифрова. Головна мета створення безперешкодного середовища для усіх груп населення, надання рівних можливостей усім без виключення реалізувати свої права, забезпечення рівного доступу до послуг та інфраструктури.

Вже сьогодні громадяни України можуть отримувати електронні соціальні послуги, що полегшує оформлення необхідних документів, зменшує час на їх отримання та прибирає корупційну складову. Оформлення житлових субсидій, призначення допомоги при народженні дитини, видача посвідчень батькам багатодітних сімей, призначення допомоги на дітей з багатодітних сімей, електронний кабінет людини з інвалідністю, єдиний реєстр отримувачів гуманітарної допомоги, допомога на дітей фізичним особам-підприємцям, електронна соціальна послуга відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «Муніципальна няня», довідка в електронному вигляді для внутрішньо переміщених осіб на порталі «Дія», механізм отримання грошової компенсації вартості «пакунку малюка», в десятках територіальних громад по всій території України працюють пілотні проєкти програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада», розроблена інформаційна платформа «Допомога поруч», яка об'єднає громадські, благодійні організації, бізнес структури, волонтерів для надання допомоги людям, які її потребують та забезпечить координацію між усіма учасниками проєкту.

Таким чином, цифрова трансформація соціальної сфери важливий крок для держави, перехід зовсім на новий рівень стандартів. Цифрова трансформація дозволить побороти корупцію в соціальній сфері, підвищить

якість надання адміністративних послуг соціального характеру. Впровадження стратегії повинна зробити соціальну сферу більш прозорою, оптимізує адміністративні та бюджетні видатки держави. Завдяки оцифруванню послуг та адмініструванню усіх видів державної соціальної підтримки Єдина інформаційна система соціальної сфери підвищить ефективність соціального захисту населення.

Головний результат – зручний та доступний соціальний сервіс для громадян України, подолання корупції, прозорий розподіл та контроль соціальних видатків держави, електронний документообіг, впорядкування та верифікація одержувачів, скорочення бюрократичного апарату, запровадження європейських стандартів і норм, повністю видозмінить підходи до ролі держави в соціальній сфері, піднесуть якість життя громадян на новий європейський рівень.

ВИСНОВКИ

У ході написання кваліфікаційної роботи були отримані наступні результати:

1. Соціальний захист визначає деякий рівень гарантії матеріальної безпеки, інакше кажучи захист добробуту, підтримку доходів. Соціальний захист визначає активні та пасивні засоби сприяння у підтримки доходів. Активними заходами є соціальне страхування (на ймовірність втрати роботи чи працездатності гарантування доходів), профілактика та лікування хвороб, підтримувати підвищення кваліфікації й здобуття освіти, пасивні заходи – соціальна допомога.

2. Історичні аспекти соціального захисту мають давню історію – від перших «законів про бідних» у часи Середньовіччя до Декларації з прав людини та Європейського кодексу соціального забезпечення. Соціальні ризики у період напруження політичних та економічних криз потребують збільшення соціального захисту громадян незалежно від особистого внеску у суспільний добробут та місця їх проживання. Через те розвиток законодавства у сфері соціального захисту триває та все більше зосереджується на концепції прав людини стосовно гарантій їй мінімального рівня матеріального благополуччя на безумовній основі. Існуюча ситуація представляє собою таку, що соціальне страхування лишається на сьогоднішній день найбільш вагомим і найбільш поширеним елементом системи соціального захисту значної більшості держав світу.

3. Основні засади соціального захисту населення в соціальній державі демонструє універсальна модель соціального захисту, де соціальне забезпечення здебільшого гарантується державою. Така система є передовою в Данії, Австралії, Новій Зеландії. В Німеччині, Австрії, Іспанії, Бельгії, Греції, Італії соціальний захист реалізується через механізм соціального страхування, інакше кажучи в них впроваджена страхова модель соціального захисту.

Дуже вдало поєднуються державне соціальне страхування та соціальне забезпечення в системі соціального захисту Фінляндії, Норвегії та Швеції, інакше кажучи економіка здебільшого працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона визначається дуже високою часткою валового внутрішнього продукту, яка розподіляється через бюджет (більш 50%), зосереджуванням у руках держави вагомих фінансових ресурсів, активною попереджувальною політикою, жорсткою політикою доходів, заходами профілактики у сфері зайнятості, високим рівнем соціального захисту населення, що здійснюється в основному за державні кошти. Таким чином соціальна політика щільно пов'язана з державним контролем економіки, яке має виражену соціальну спрямованість, інакше кажучи соціальна політика проявляється як мета економічної діяльності держави.

Для Канади, Великої Британії, Ірландії є особливим управління соціальних процесів зі сторони держави, але значно нижчий, ніж в універсальній моделі, перерозподіл ВВП та рівень оподаткування через держбюджет, не більше 40%. Зокрема, відбувається орієнтовано рівномірний розподіл витрат на соціальне забезпечення між приватним сектором та державою, на ринку праці пасивна державна політика.

Приєднання до системи соціального захисту нових елементів, які представляють собою додаткові індивідуальні чи колективні форми захисту, перетворює раніше утворені стереотипи. Насамперед це стосується Японії та США. Попри організацію національних систем соціального страхування в вищезазначених країнах, до середини 90-х років минулого століття частка видатків на обов'язковий соціальний захист так і не переважила за 20% від ВВП, однак до 2000 року по Європейському Союзу в середньому видатки на обов'язковий соціальний захист склали 28,2% від валового внутрішнього продукту. Обмежене поширення обов'язкових соціальних виплат та низький рівень були необхідною умовою перед посиленням розвитком добровільних форм соціального захисту. Скажімо, тільки у сфері страхування життя як США, так і Японія збирають страхових премій щорічно стільки, скільки всі

разом узяті країни Європейського Союзу. Таким чином в сьогоденних умовах системи соціального захисту цих країн здебільше підходять до моделі індивідуального чи корпоративного захисту, ніж традиційним універсальним та страховим моделям. Але, як показую статистика, доки можна говорити лише про моделі соціального захисту, які спрямовані на розвиток індивідуальних або колективних форм, які призначені доповнити обов'язкові елементи, а не замінити їх.

В європейській економічній території обсяги коштів, які щорічно проходять крізь механізм соціального страхування, вдвічі перевищує асигнування державного бюджету та втричі – надходження на допоміжний захист. А в цілому, розвинені країни частіше за всього з'єднують різні економічні важелі для проведення доволі успішної соціальної політики. Але досить суттєве місце у системі соціального захисту повинне займати саме сприяння державою найбільш вразливих верств населення.

Таким чином, як будь-яка інша сфера суспільної діяльності соціальний захист має свої нормативи, правила та стандарти. Визначатись з оцінкою соціальний захист зобов'язаний перш за все не за кількісними, а за якісними категоріями. Якщо для України опрацювання якісних показників надання соціальних послуг хоча і не така далека перспектива, то в розвинених європейських державах без цих стандартів неможлива соціальна робота. Недостатньо просто проголосити утворення соціально-орієнтованої держави. В європейських країнах всі аспекти й умови надання соціальних послуг регламентовано, уніфіковано та зведено в єдину систему.

4. Сутність системи соціального захисту населення та соціального забезпечення полягає в державній підтримці та системі гарантій певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги найбільш вразливим верствам населення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у разі

похилого віку та інших випадках, передбачених законодавством України, створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів. Це той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою через сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують реалізацію та створення умов для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих.

Особливостями формування в Україні системи соціального захисту був шлях переходу від командної системи та планової економіки до кардинально іншої системи - ринкової, який вимагав нових підходів щодо визначення ролі держави у регулюванні соціально-економічного розвитку, пошуку ефективних та дієвих методів та інструментів реалізації соціальних функцій. Це був вибір курсу на побудову держави загального добробуту, із соціально орієнтованою ринковою економікою. В умовах ринкової трансформації українського суспільства особливого значення набуло вирішення проблем соціального захисту населення, тоді ж був започаткований новий етап у формуванні системи соціального захисту на цивілізованих засадах.

На сьогоднішній день державне управління соціальним захистом - це ієрархічно організована та багаторівнева система державних заходів і механізмів, спрямованих на зниження соціальної напруженості, соціальних конфліктів і протиріч у суспільстві. Наразі система соціального захисту має дуже складну структуру, яка потребує змін. Складність об'єкта правового регулювання та різноманітність соціальних проблем породжують певні ускладнення в коригуванні правових норм. Внаслідок цього виникають розбіжності в різних законах з одного і того ж питання, що ускладнює можливість їх безпосереднього застосування. А велика кількість надавачів допомоги негативно впливає на адміністрування, виступає перешкодою для

громадян у забезпеченні своїх прав у соціальній сфері та знижує координацію надання державної допомоги.

Таким чином, законодавство з соціальних питань та інституційна складова соціального захисту потребують кардинальних змін.

5. Основні напрями державної політики у сфері соціального захисту населення України включають в себе пенсійне забезпечення (пенсії за віком, військовослужбовців, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, пенсії внутрішньо переміщених осіб), соціальна підтримка та допомога осіб з інвалідністю та малозабезпечених осіб або сімей, надання субсидій, захист прав і свобод людини, протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі, протидія торгівлі людьми, надання соціальних послуг, підтримка материнства та дитинства.

Для цього держава використовує інструменти матеріального забезпечення економічно активного населення шляхом соціального страхування, регулювання пенсій, стипендій, мінімального рівня оплати праці, встановлення прожиткового мінімуму, державні програми дотацій і житлових субсидій, надання соціальних допомог при народженні дитини, допомоги сім'ям з дітьми, особам з інвалідністю, допомоги по безробіттю, особам, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС, на поховання тощо, надання пільг у користуванні транспортом для пенсіонерів, осіб з інвалідністю, індексації вкладів громадян. Таким чином, система соціального захисту – це інтегрована цілісність соціального страхування, соціальних послуг, соціальної допомоги, а також соціальних гарантій, що орієнтовані на забезпечення сталого людського розвитку.

6. Проблемними питаннями у сфері соціального захисту населення України є неповне виконання взятих державою зобов'язань у сфері соціального захисту населення. Млява соціальна політика лише посилює суперечності економіки, гальмує розв'язання проблем соціальної сфери і загалом поглиблює економічну кризу. Є необхідність комплексного

оновлення підходів щодо створення передумов для підвищення розміру прожиткового мінімуму до його реальної величини.

Основними проблемами соціального захисту, які потребують вирішення, задля ефективності державної соціальної політики є: низькі доходи значної частини українців, високій рівень бідності, високі тарифи, неспроможність оплачувати рахунки за житлово-комунальні послуги, низький рівень пенсійного забезпечення більшості громадян, дефіцит бюджету Пенсійного фонду, непрацюючий накопичувальний рівень пенсійної системи, завеликий перелік пільговиків, завелика кількість пільг, соціальних допомог, відсутність єдиного реєстр пільговиків, пільг та допомог, надавачів соціальних послуг, розсіювання відповідальності та дублювання різними органами влади однакових за змістом та спрямуванням, але різних за формою та розміром допомог, нерівномірний обсяг допомог, застарілі види пільг, ненадання допомог, передбачених законодавством у зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування, малоефективна державна політика щодо мотивації працездатного безробітного населення до пошуку роботи, низька спроможність територіальних громад щодо виконання повноважень переданих з центрального рівня на місцевий в рамках децентралізації, кардинальна різниця в вартості одних та самих соціальних послуг в різних регіонах України (різний підхід місцевої влади до розцінок на платні послуги соціального характеру), недостатній кадровий потенціал для ефективно підтримки сімей з дітьми, осіб та сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах, недостатність системи спеціалізованих служб щодо реагування на випадки насильства.

Задля вирішення проблемних питань соціального захисту є необхідність у виробленні чіткої стратегії підвищення дієвості й економічної ефективності інститутів соціального захисту населення, активізація державного управління, координація всіх сфер підприємництва й господарської діяльності державних і недержавних, комерційних та некомерційних організацій. Державі у напрямку соціальної політики

потрібно провести законодавчі зміни у системі соціального захисту, зробити єдині реєстри допомог, пільговиків, надавачів послуг, виключити з переліку виплат і пільг архаїчні виплати та пільги. В системі соціальної підтримки громадян з низькими доходами необхідно удосконалити порядок призначення житлових субсидій, надання фінансової підтримки громадянам для відкриття власної справи, створити передумови для підвищення розміру прожиткового мінімуму, розміру державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій до реальної величини.

7. Цифрова трансформація соціальної сфери важливий крок для держави, перехід зовсім на новий рівень стандартів. Цифрова трансформація дозволить побороти корупцію в соціальній сфері, підвищить якість надання адміністративних послуг соціального характеру. Впровадження стратегії повинна зробити соціальну сферу більш прозорою, оптимізує адміністративні та бюджетні видатки держави. Завдяки оцифруванню послуг та адмініструванню усіх видів державної соціальної підтримки Єдина інформаційна система соціальної сфери підвищить ефективність соціального захисту населення.

Головний результат – зручний та доступний соціальний сервіс для громадян України, подолання корупції, прозорий розподіл та контроль соціальних видатків держави, електронний документообіг, впорядкування та верифікація одержувачів, скорочення бюрократичного апарату, запровадження європейських стандартів і норм, повністю видозмінить підходи до ролі держави в соціальній сфері, піднесуть якість життя громадян на новий європейський рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шклярська Ю. О. Удосконалення управління соціальним захистом населення в регіоні (на матеріалах Миколаївської області): Автореферат дис. канд. екон. наук.- К., 1999. 159 с.
2. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения России. - Екатеринбург, 1996. – Вып.1. -198 с.
3. Perrin G. A. Hundred years of social insurance / G. A. Perrin // Labor and Societe. – 1988. – №9 (October – Desember). – P. 391–405.
4. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н. Болотіна // Право України. – 2000. – №4. – С. 215.
5. The Encyclopedia Americana. Complete in 30 vol.-NY,1973.- Vol.25.- P.102
6. The World Book Encyclopedia: Complete in 22 vol.- Vol. 18- Chicago; London; Sydney; Toronto, 1994.- P. 98
7. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 200 с.
8. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. 309 с.
9. Державна політика в соціогуманітарній сфері: навч. посіб. / В. П. Трощинський, П. К. Ситнік, В. А. Скуратовський та ін.; за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, А. О. Чемериса, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка, О. Л. Приходько, Л. О. Воронько. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 96
10. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.10.2021)
11. Конституція України: офіц. текст. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 96 с.
12. Милецкий В.П. Российская модернизация. Предпосылки и перспективы модернизации социального государства / В.П. Милецкий. – СПб., 1997. –92 с.
13. Рябов С. Г. Політологія: словник понять і термінів.- К., 2001.- С. 215.

14. Савченко, І. Моделі соціальної держави та умови їх запровадження в Україні / Ілля Савченко // Зб. наук. пр. НАДУ при Президентіві України / за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – Вип. 1. – 500с.
15. Громади просять врахувати їхні пропозиції // Голос України. – 2008. – № 32 (4282). – С. 3.
16. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1984. 734 с.
17. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ, 1996. 832 с.
18. Більцан А. О. Розвиток соціального захисту населення: історична довідка. Держава та регіони. *Економіка та підприємництво* : 2013. С. 9–14.
19. Губар О. Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України* : 2002. С. 130–137.
20. Європейська соціальна хартія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. (дата звернення: 28.10.2021)
21. Європейський кодекс соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>.
22. Підписано Європейський кодекс соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrliga.com/index.php?module=news&op> (дата звернення: 29.10.2021)
23. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення: 29.10.2021)
24. Декларація соціального прогресу і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення: 29.10.2021)
25. Павлова Л. О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: дис. канд. екон. наук. Львів, 2015. 230 с.
26. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : УАДУ, 2003. 364 с.
27. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : монографія. Київ : Ліра, 2004. 328 с.

28. Синичук С. М. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Київ: Знання, 2003. 306 с.
29. Шаповал В. М. Конституційна категорія соціальної держави. *Право України*. 2004. № 5. С.14-19
30. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2000. 209 с.
31. Кузьменко С.Г. Механізми державного регулювання системи соціального захисту населення: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління / спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління. Харків, 2013. С. 122-123.
32. Калашников С. Социальное рыночное хозяйство и социальное государство. № 9. 2003. С. 45.
33. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998р. №615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення:03.11.2021).
34. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України від 23.02.2000 р. № 276а/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000#Text> (дата звернення: 03.11.2021).
35. Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 03.11.2021).
36. Про ратифікацію Європейської соціальної Хартії (переглянутої) : Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text> (дата звернення: 03.11.2021).
37. Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2007—2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.05.2007 р. № 237-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/77472019> (дата звернення: 07.11.2021).

38. Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2015—2019 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 р. № 450-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248161640> (дата звернення: 03.11.2021).
39. Національні доповіді Уряду України щодо реалізації положень Європейської соціальної хартії (переглянутої). URL: <https://www.msp.gov.ua/content/spivrobotnictvo-z-radoyu-evropi.html> (дата звернення: 08.11.2021).
40. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи: навч. наук. вид. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2012. 368 с.
41. Іващенко Т.О. Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 75–79.
42. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ: УАДУ, 2003. 265 с.
43. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 р. № 19-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
44. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.11.2021).
45. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. Дата оновлення: від 01.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 10.11.2021).

46. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 09.11.2021).
47. Питання Міністерства економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. №459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.11.2021).
48. Стратегічний план діяльності Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/strategichnij-plan-dijalnosti-minfinu> (дата звернення: 09.11.2021).
49. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.11.2021).
50. Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 року від 17.08.2021 р. №376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF?find=1&text=%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82#Text> (дата звернення: 09.11.2021).
51. Положення про Міністерство у справах ветеранів : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.11.2021).
52. Положення про Міністерство освіти і науки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. №630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF?find=1&text=%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82> (дата звернення: 10.11.2021).

53. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 квітня 1994 р. №226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.11.2021).
54. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України : Постанова Верховної Ради України від 26.08.2020 р. №783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
55. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України : Постанова Верховної Ради України від 23.07.2014 р. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
56. Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю : Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.04.2011 р. №129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
57. Статут Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004583-00#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
58. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
59. Положення про департамент соціального захисту населення Донецької області Державної адміністрації: затв. розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 08 травня 2020 р. № 465/5-28 (в редакції розпорядження голови облдержадміністрації, керівника обласної військовоцивільної адміністрації

від 01-11.2021 № 1097/521). URL: <https://czn.dn.gov.ua/pro-departament/polozhennya> (дата звернення: 14.11.2021).

60. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. Дата оновлення: 10.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

61. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення: 17.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

62. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

63. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення: 14.11.2021).

64. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 02 червня 2021 р. №225/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2252021-39073> (дата звернення: 17.11.2021).

65. Іващенко Т. О. Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 75–79.

66. Батажок С. Г. Соціально-економічні гарантії в умовах ринкової трансформації : дис. кандидата екон. наук : Київ, 2007. 201 с.

67. Манжола П. Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень. *Стратегічні пріоритети*. 2007 №4(5). С.13-18.

68. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 06.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 19.11.2021).

69. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. Дата оновлення: 06.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2021).
70. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.11.2014 р. № 637. Дата оновлення: 29.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2021).
71. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII. Дата оновлення: 29.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 19.11.2021).
72. Запитання та відповіді про накопичувальні пенсії. Інформаційний матеріал Міністерства соціальної політики. 2021 р. URL: https://www.msp.gov.ua/files/nak_pensii.pdf (дата звернення: 19.11.2021).
73. Демографічні таблиці. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України. URL: <https://idss.org.ua/index> (дата звернення: 28.11.2021)
74. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 р. № 2189-VIII. Дата оновлення: 01.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text> (дата звернення: 19.11.2021).
75. Проект закону про державний бюджет України 2022 рік. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72775 (дата звернення: 20.11.2021).
76. Владислав Ієрусалимов, Дарина Марчак. Аналіз ефективності законодавчого регулювання надання соціальної допомоги в Україні для основних цільових груп. *Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління при Київській школі економіки в Україні*. 2021. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Sotsialni-dopomogi_doslidzhennya-1.pdf (дата звернення: 20.11.2021).

77. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 17.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 20.11.2021).
78. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України від 04.09.2008 р. №375-VI. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text> (дата звернення: 20.11.2021).
79. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 № 273. Дата оновлення: 26.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п#Text> (дата звернення 20.11.2021).
80. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.08.2018 р. № 728-р. Дата оновлення: 02.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-р#Text> (дата звернення: 21.11.2021).
81. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги натуральної допомоги : Наказ Міністерства соціальної політики від 25.03.2021 р. №147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0589-21#Text> (дата звернення: 21.11.2021).
82. Доповідь про стан людського розвитку за 2020 рік. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/Ukraine-inches-forward-in-human-development.html> (дата звернення: 28.11.2021)
83. Про Рішення Ради національної безпеки та оборони від 14 травня 2021 року «Про стратегію людського розвитку» : Указ Президента України від 02.06.2021 №225/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0036525-21#Text> (дата звернення: 04.12.2021)

84. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 №1353-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-p#Text> (дата звернення: 04.12.2021)
85. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 03.12.2020 №533/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> (дата звернення: 04.12.2021)
86. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.
87. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 232с.
88. Іващенко Т. О. Державний соціально-економічний захист населення в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. канд. екон. наук: 8.00.01. Київ, 2011. 22 с.
89. Методичні рекомендації та основні вимоги щодо підготовки та захисту кваліфікаційної роботи для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 право, 281 Публічне управління та адміністрування денної та заочної форма навчання. Маріуполь, 2021. 30 с.